

GRUBLĖTOJI KERAMIKA RYTŲ LIETUVOJE

ROKAS VENGALIS

Straipsnyje chronologiniu aspektu analizuojama grublėtoji keramika iš Rytų Lietuvos gyvenviečių bei piliakalnių. Išskirti du šios keramikos stiliai – ankstyvasis, datuojamas nuo III a. iki IV a. pabaigos–V a. pradžios, bei po jo sekęs vėlyvasis. Grublėtosios keramikos išnykimą Rytų Lietuvoje tiksliau datuoti kol kas trūksta duomenų, tačiau tai turėjo įvykti greičiausiai VII–VIII a.

Reikšminiai žodžiai: grublėtoji keramika, klasifikacija, keramikos stilius, chronologija, Rytų Lietuvos pilkapių kultūra.

Rusticated pottery from the settlements and hill-forts in the Eastern Lithuania is examined in this study. Two main styles of this pottery were distinguished. The early style can be dated from the 2nd till the end of the 4th and the beginning of the 5th centuries. The late style is subsequent to the early and can be dated till the 7th–8th centuries, though this date needs more evidence to be confirmed.

Keywords: rusticated pottery, classification, pottery style, chronology, the Eastern Lithuanian Barrow culture.

IVADAS

I mūsų eros tūkstantmečio piliakalniai ir gyvenvietės Lietuvoje intensyviai tyrinėjami jau apie šimtmetį, tačiau visą šį laiką kaupiama gausi medžiaga dažnai lieka tik ataskaitose ir trumpuose straipsneliuose leidinyje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“. Išskyrus šiuose paminkluose aptiktus įdomesnius individualius radinius, moksliniuose darbuose šių tyrinėjimų medžiaga naudojama vis dar gana retai. Kaip vieną iš priežasčių, turėjusių įtakos tokių situacijai, reikėtų įvardyti gyvenviečių datavimo problemą. Dauguma tyrinėtų gyvenviečių datuojamos dar labai neapibrėžtai (Zabiela, 2005, 1 lent.), todėl sudėtinga jų medžiagą suderinti su kapinynų medžiaga, kuri datuojama dažnai net keliasdešimties metų tikslumu. Tokį neapibrėžtą gyvenviečių datavimą nere-tai lėmė ne tiek ilgas gyvenvietės egzistavimo periodas, kiek tyrinėjimų metodikos trūkumas. Patikimiausiais kultūrinių sluoksnių datavimo rodikliais laikomi juose rasti gerai datuojami individualūs radiniai. Tačiau daugelyje paminklų tokių radinių iš viso neaptikta arba aptikti pavieniai, kurie gali būti atsitiktinai patekę iš kito konteksto. Kiti data-

vimo metodai, pavyzdžiui, radioaktyviosios anglies metodas, kol kas taikyti tik pavieniais atvejais.

Pagrindiniu ir patikimiausiu kultūrinių sluoksnių datavimo rodikliu vis dėlto turėtų būti laikoma keramika. Jos gausiai aptinkama visuose bent kiek plačiau tyrinėtuose paminkluose. Kultūrinio sluoksnio datavimas remiantis masine medžiaga yra patikimesnis nei pagal individualius radinius dar ir dėl to, jog taip sumažėja galimybė, kad sluoksnis bus datuotas pagal atsitiktinai į jį patekusį radinį iš kito konteksto. Pagrindinė čia išskylanti problema – keramikos tyrimų trūkumas, jos tipologijos ir chronologijos neapibrėžtumas. Ypač tai aktualu kalbant apie pagrindinę, gausiausiai aptinkamą, I tūkstantmečio po Kr. keramikos rūšį Lietuvoje – grublėtąją keramiką.

Specialiai grublėtajai keramikai Lietuvoje iki šiol skirta tik keletas darbų (Дaugудис, 1966; Dani-laitė, 1967), ji taip pat trumpai aptariama kai kuriuose platesnės tematikos darbuose (LAA, 1975, p. 24–25; Grigalavičienė, 1995, p. 224–226; Tautavičius, 1996, p. 264–266). Ši keramikos rūšis susilaukė ir šiek tiek kaimyninių kraštų archeologų dėmesio (Backe, 1991, c. 30–31, 33–34, 115–116; Vaskas, 1996; Медведев, 1998). Visuose minėtuose

darbuose grublėtoji keramika pirmiausia skirstoma pagal paviršiaus išvaizdą. Išskiriama smulkiai grublėtu – kruopėtu bei stambiai grublėtu paviršiumi. Kruopėtoji laikoma ankstyvesne – ji datuojama I tūkst. pr. Kr. bei pačia I tūkst. po Kr. pradžia. Stambiai grublėta keramika kildinama iš kruopėtosios, jos paplitimo pradžia Lietuvoje datuojama pirma I tūkst. po Kr. puse. Tyrinėtojus labiausiai domino grublėtosios keramikos kilmė, paplitimas, todėl daugelyje darbų plačiau apibūdinama ankstyvoji kruopėtoji. I tūkst. po Kr. plačiau paplitusi stambiai grublėta keramika dažniausiai aptariama labai trumpai. Pastarąją smulkiau skirstyti bandyta „Lietuvos TSR archeologijos atlaso“ II tome. Čia pagal puodų formą išskirtos 3 grupės: 1) kibiro formos puodai tiesiomis sienelėmis, 2) puodai tiesiomis sienelėmis su į vidų įlenktu kakleliu ir briauna lenkimo vietoje, 3) puodai, savo profiliažimu panašūs į antrosios grupės, tačiau briaunos vietoje yra lengvas, kiek ryškesnis iš vidaus lenkimas (LAA, 1975, p. 24). Antros grupės puodai datuoti pirmaisiais m. e. amžiais, trečios – I m. e. tūkst. antrąja puse, o pirmos – visu šios keramikos egzistavimo laikotarpiu. Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad egzistuoja ir tokia keramika, kur po grublėtumu matyti brūkšniavimas, ji datuojama IV–V a. (LAA, 1975, p. 25). Tuo tarpu grublėtosios keramikos išnykimo klausimas Lietuvoje kol kas beveik neanalizuotas, jį bandoma datuoti II tūkst. pradžia, tačiau taip teigiama remiantis tik Latvijos piliakalnių ir gyvenviečių duomenimis (Даугудис, 1966, c. 63; Tautavičius, 1996, p. 266).

Taigi dabartinės žinios apie grublėtąją keramiką dar nėra pakankamos, kad būtų galima ją naudoti kaip chronologinį rodiklį. Chronologijai patikslinti visų pirma turi būti sudaryta kiek tikslesnė jos tipologija. Šiuo darbu bandoma bent iš dalies užpildyti šią spragą – analizuojama Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorijos gyvenvietėse aptikta grublėtoji keramika, jos klasifikavimo bei chronologijos tikslinimo galimybės.

GRUBLĖTOSIOS KERAMIKOS PAPLITIMAS

Grublėtoji iš kitų keramikos rūšių išsiskiria paviršiaus apdirbimo technologija. Neišdegtu puodo paviršius apdrebiamas skystesne ar sausesne molio mase (ji gali būti ir su priemaišomis, ir be jų), taip suformuojant nelygų, grublėtą paviršių. Tokios puodų paviršiaus apdirbimo technologijos ištakos siejamos su pietinėmis Europos sritimis (Vasks, 1996, p. 148). Balkanų pusiasalyje tokia keramika žinoma jau V tūkstantmetyje pr. Kr. Bronzos amžiuje ši technologija paplinta Unetices, Tšineco, Lužitėnų, dar vėliau – Pamorskos, Pševorsko, Zarubincų ir Černiachovo kultūrose.

Pietrytiniame Pabaltijyje grublėtoji keramika pasirodo jau bronzos amžiaus III periode, tačiau ankstyviausi jos radiniai traktuojami tik kaip Lužitėnų kultūros įtakos atspindžiai (Okulicz, 1973, p. 187). I tūkst. pr. Kr. vakarų baltų paminkluose grublėtoji keramika jau aptinkama dažniau – ir kapuose, ir gyvenvietėse (Okulicz, 1973, p. 227, 232, 271–278; Hoffmann, 1998). Tuo metu – I tūkst. pr. Kr. antroje pusėje – smulkiai grublėta keramika pasirodo ir dabartinės Lietuvos teritorijoje. Manoma, kad pirmiausia ji pasirodė Užnemunėje bei Vakarų Lietuvoje (Grigalavičienė, 1995, p. 224). Galbūt Vakarų Lietuvoje ji galėjo pasirodyti ir anksčiau, nes Vakarų Latvijoje ankstyviausi šios keramikos radiniai datuojami jau I tūkst. pr. Kr. pirmąja puse (Vasks, 1996, p. 148). Smulkiai grublėta arba kruopėta keramika išlieka iki pirmųjų amžių po Kr., kuomet ją pakeičia stambiai grublėta.

Autoriai gana vieningai sutaria, kad stambiai grublėta keramika Lietuvos bei Latvijos teritorijose yra tiesioginis kruopėtosios keramikos raidos tęsinys (Даугудис, 1966; Danilaitė, 1967; Vasks, 1996). Tačiau įvairiuose regionuose keramikos pasikeitimas vyko skirtingai. Manoma, kad anksčiausiai – I tūkst. pr. Kr. pabaigoje ir I tūkst. po Kr. pradžioje – stambiai grublėta keramika pasirodo

pietvakarinėje Latvijoje, Vakarų Lietuvoje, Užnemunėje bei rytinėje Prūsijos dalyje (Vasks, 1996, p. 150). Čia ji pakeitė iki tol jau plačiai paplitusią smulkiai grublėtą keramiką. Tuo tarpu Rytų Lietuvoje grublėtoji keramika keitė iki tol ten egzistavusią brūkšniuotąją. Ankstesniuose darbuose šis pasikeitimas vaizduotas kaip ilgas ir nuoseklus procesas, trukęs nuo II iki V a. (Danilaitė, 1967). Pastaraisiais metais dažniau teigiama, kad šis procesas apėmė gerokai trumpesnę laikotarpį ir brūkšniuotoji keramika Rytų Lietuvoje išnyko jau III a. (Лухтанас, 2001). Manoma, kad ši kaita atspindi kultūrų pasikeitimą, nulemtą vakarų baltų etnoso pasirodymo Rytų Lietuvoje (Zabiela, 1995, p. 47; Лухтанас, 2001). Toliau į rytus, dabartinės Baltarusijos teritorijoje, brūkšniuotoji keramika išsilaikė ilgiau, iki IV–V a. (Медведев, 1998, c. 83). Kitose Lietuvos teritorijos dalyse stambiai grublėtos keramikos atsiradimas lieka dar ganėtinai neaiškus ir dėl duomenų nepakankamumo, ir dėl tyrinėtojų dėmesio trūkumo. Latvijos teritorijoje situacija kiek aiškesnė. Čia išskiriami 3 stambiai grublėtos keramikos plitimo etapai (Vasks, 1996). Pirmajame etape, datuojamame I tūkst. pr. Kr. pabaiga ir mūsų eros pradžia, Vakarų Latvijoje smulkiai grublėtą keramiką ima keisti stambiai grublėta. Antrasis etapas siejamas su I tūkst. pirmosios pusės pilkapių kultūra – tuo metu grublėtoji plinta Žiemgaloje ir Pietvakarių Vidžemėje, kur ji keičia keramiką lygiu paviršiumi. Paskutinis etapas siejamas su grublėtosios keramikos paplitimu Rytų Latvijoje I tūkst. antrojoje pusėje (Vasks, 1996).

Net ir tokie palyginti negausūs duomenys apie grublėtosios keramikos plitimą rodo, kad kiekviename regione ši keramikos rūšis turėjo savitą raidos istoriją, todėl ir tipologija bei chronologija, bent jau pradiniam tyrimų etape, turėtų būti sudaroma kiekvienam regionui individualiai. Plačiau, apibendrintai grublėtoji keramika gali būti analizuojama tik suvokiant jos regioninius skirtumus.

METODOLOGIJA

Tipologija archeologijos moksle užima ypač svarbią vietą. Tik jos dėka tyrėjas gali orientuotis milžiniškame duomenų kiekyje. Tačiau pati tipologija neturėtų būti pagrindinis tyrimų tikslas – tai tik pradinis etapas, padedantis siekti tolesnių uždavinių. Todėl, sudarinėjant tipologiją, labai svarbu iš anksto žinoti, koku tikslu ji bus naudojama. Ypač tai aktualu analizuojant tokią radinių grupę kaip keramika. Keramikos tipologijos sudarymas laikomas vienu sudėtingiausių – iš kitų radinių grupių šiuo atžvilgiu ją išskiria medžiagos gausumas, fragmentiškumas bei kai kurių požymių apibūdinimo sudėtingumas. Skirtingi autoriai, klasifikuodami tą pačią medžiagą, gali gauti nevienodus rezultatus – atskiros keramikos tyrimų kryptys, pavyzdžiui, chronologiniai, funkciniai, technologiniai ar prekybinių santykių tyrinėjimai, gali reikalauti skirtingu principu sudarytos tipologijos, į pirmą vietą iškeliant vis kitus, kiekvienai jų svarbiausius keramikos požymius. Bendrą, visus aspektus apimančią klasifikaciją sudaryti yra kur kas sudėtingiau, galbūt net ne visada įmanoma. Geros tipologijos esmė yra ne tiek atskirų požymių išskyrimas ir klasifikavimas, kiek reikšmingų bei nereikšmingų požymių identifikavimas ir atskyrimas. Būtent čia yra didžiausia galimybė suklysti. Šioje situacijoje mažai tegelbėja ir statistiniai metodai; dažniausiai tenka pasikliauti tyrėjo intuicija ir patirtimi (Lavento, 2001, p. 16–18). Tipologija, sudaryta pasirinkus netinkamus požymius, greičiausiai bus dirbtinis, realybėje neegzistavęs ir neturintis jokios prasmės darinys. Esminius požymius atskirti nuo neesminių daug paprasčiau, kai jie analizuojami pasirinktu vienu tam tikru aspektu, pavyzdžiui, chronologiniu, funkcinu ar pan.

Įprastinė tipologija dažniausiai sudaroma hierarchiniu principu: tipai skirstomi į grupes, jos į atmainas, variantus ir pan. (Hoffmann, 1998; Karczewska, 2004, ir pan.). Tokiu atveju iš keramikos požymių visumos išskiriamas vienas, auto-

riaus nuomone, svarbiausias, kuriuo remiantis ji skirstoma į tipus. Tada imamas antras pagal svarbumą požymis, pagal jį tipai dalijami į grupes ir t.t. Toks klasifikavimo būdas yra gana įprastas, tačiau chronologiniu požiūriu analizuojant keramiką nėra pats tinkamiausias. Tokia sistema pagrįsta išankstine nuostata, kad vienas požymis yra svarbesnis už kitą, o paaiškėjus, kad yra kiek kitaip, ji iškart sugriūva. Be to, net ir gana panašūs, nedaug besiskiriantys objektai gali atsidurti toli viena nuo kitos nutolusiose tokios klasifikacijos šakose. Kaip alternatyvą tokio pobūdžio klasifikacijai keramikos tyrinėtojai pastaruoju metu vis dažniau renkasi kitą kelią – keramika skirstoma ne į tipus, bet į stilius (Lavento, 2001). Tokių bandymų būta ir tarp Lietuvos archeologų (Brazaitis, 2002). Tipas galbūt labiau tinkamas apibūdinti vieno tam tikro keramikos komplekso sudėtį, tuo tarpu stilius daugiau išreiškia tipo paplitimą erdvėje ir laike. Stilius laikomas pranašesne kategorija nei tipas, nes stilius nėra uždaras, jis gali keistis laike ir erdvėje, kelis stilius galima jungti į vieną ar pan. Be to, stilius gali būti įvairių lygių – galima kalbėti apie didelio chronologinio ar geografinio regiono, vieno paminklo ar net vieno asmens stilių. Dar vienas svarbus skirtumas tarp tipo ir stiliaus yra tai, kad keramikos stilius (kaip ir dailės, architektūros ir kt.) apima ir „paslėptus“ požymius, jis gali būti įvardijamas kaip taisyklių, turėjusių įtakos puodą gaminančio žmogaus elgesiui, rinkinys. Skirtingai nuo tipo, apie stilių gali būti kalbama tik analizuojant radinių kompleksą, vienas puodas ar jo fragmentas negali būti įvardytas kaip atskiras stilius (Lavento, 2001, p. 145–146, 156; Brazaitis, 2002, p. 51–52).

Šiame darbe keramika analizuojama chronologiniu aspektu. Taigi ir keramikos požymiai vertinami stengiantis iš jų išskirti reikšmingiausius būtent šiuo aspektu. Stengiantis išvengti geografinės variacijos, analizuojamos vienos kultūrinės srities – Rytų Lietuvos pilkapių kultūros – gyvenvietės. Pasirinktai metodikai įtakos taip pat turi ir

tai, kad visa gyvenviečių keramikos medžiaga yra fragmentiška. Todėl, ją klasifikuojant, tenka remtis ne sveikais puodais, o beveik vien tik šukėmis. Tai yra tam tikras šios tipologijos trūkumas, kadangi eliminuojama dalis požymių, tarp kurių galbūt galėjo būti ir pakankamai reikšmingų. Tačiau šiuo atveju kitos išeities kol kas nelieta – puodų, kurių visus matmenis įmanoma nustatyti, pasitaiko per daug retai, kad jais remiantis būtų galima daryti patikimas išvadas.

Kadangi pagrindinis šios tipologijos tikslas yra kultūrinių sluoksnių datavimas, tipologija labiau taikoma ne atskiroms šukėms, bet jų kompleksams. Dėmesys kreipiamas ne į šukių įvairovę tam tikrame komplekse, bet į bendrus komplekso bruožus, jo vientisumą, panašumus ir skirtumus lyginant su kitais kompleksais. Šio klasifikavimo tikslas nėra išskirti kuo daugiau ir kuo smulkesnių keramikos grupių, kad būtų galima tam tikram tipui priskirti bet kurią keramikos šukę. Keramika čia grupuojama tik į tokias grupes, kurios gali būti reikšmingos chronologiniu ir geografiniu požiūriu. Dėl šių priežasčių šiame darbe išskirtos keramikos grupės artimesnės stiliaus nei tipo kategorijai.

DUOMENŲ BAZĖ

Šiame darbe analizuojama vien tik archeologinių tyrinėjimų metu rasta keramika. Žvalgomųjų ekspedicijų metu surinktoji neanalizuojama dėl konteksto neaiškumo bei kompleksų fragmentiškumo. Taip pat nagrinėjama tik gyvenviečių bei piliakalnių kultūrinių sluoksnių keramika, nuošaly paliekant aptiktą laidojimo paminkluose.

Kaip minėta, pasirinkta vienos kultūrinės srities – Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorija. Deja, ne visos šios kultūros ribos yra aiškios. Ypač tai aktualu kalbant apie ribą su jotvingių gentimis, gyvenusiomis į pietvakarius nuo aptariamos kultūros. Diskusija šios ribos klausimu vyksta jau ne vieną dešimtmetį (Седов, 1964; Tautavičius, 1966;

Kulikauskas, 1982, p. 90–99; Волкайте-Куликаускаене, 1985; Bitner-Wróblewska, 1998, p. 309). Įvairūs autoriai remiasi skirtingais duomenimis – vietovardžiais, laidosena, įkapėmis ir pan., nevienodi jų tyrimų rezultatai, ir riba brėžiama visai kitose vietose. Dėl tokio neaiškumo šiame darbe apžvelgiama keramika ir iš visos Užnemunės teritorijos, taip stengiantis patikrinti, ar keramikos duomenimis išsiskiria aiškesnė riba tarp šių kultūrų. Tačiau Užnemunės keramika čia aptariama tik lyginant ją su Rytų Lietuvos keramika, detaliau neanalizuojama – neklasifikuojama ir nedatuojama.

Analizuota Lietuvos nacionalinio muziejaus bei Kernavės valstybinio archeologijos ir istorijos rezervatinio muziejaus fonduose saugoma medžiaga, į kurią šiuo metu įeina beveik visų plačiau tyrinėtų Rytų Lietuvos paminklų grublėtoji keramika. Atrinkti tik tie paminklai, kurių grublėtosios keramikos kompleksas susideda bent iš 50 šukių. Iš viso analizuota keramika iš 30 paminklų, kuriuose aptikta nuo keliasdešimties iki keliasdešimties tūkstančių šukių (1 lent.; 1 pav.).

Pažvelgus į turimus grublėtosios keramikos kompleksus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorijoje, pirmiausia į akis krinta labai nevienodas jų pasiskirstymas. Beveik visa turima grublėtoji keramika aptikta pietinėje šios kultūros dalyje, tuo tarpu į šiaurę nuo Neries esančiuose paminkluose jos aptikta dažniausiai tik po keliasdešimt ar mažiau šukių. Kol kas sunku paaiškinti tokio reiškimo priežastis. Šioje teritorijoje platesnio masto tyrinėjimai vykdyti ne viename piliakalnyje (Nemenčinė, Maišiagala, Laužiškis, Antatilčiai II, Nevieriškė, Narkūnai, Sokiškiai ir kt.), tačiau juose grublėtosios keramikos arba iš viso neaptikta, arba aptiktas tik labai nedidelis kiekis. Šios keramikos egzistavimo laikotarpiu piliakalniai naudoti tik kaip slėptuvės, skirtos gintis nuo priešų užpuolimų, todėl juose šio laikotarpio kultūrinis sluoksnis su gausesniu radinių kiekiu paprastai susiformuoja tik

piliakalniui sudegus puolimo metu (pvz., Aukuro kalnas Kernavėje, Aukštadvaris ir kt.). Priešingu atveju aptinkami tik įtvirtinimų pėdsakai ir minimalus kiekis radinių. Taigi galbūt grublėtosios keramikos nebuvimą į šiaurę nuo Neries esančiuose piliakalniuose galima paaiškinti tuo, kad iki šiol tyrinėti tik tie piliakalniai, kuriuose tuo laikotarpiu nebuvo didesnių gaisrų. Gausiau grublėtosios keramikos turėtų būti aptinkama piliakalnių papėdžių bei atvirose gyvenvietėse, tačiau daugumoje jų šiame regione atlikti tik žvalgomieji tyrinėjimai, plačiau tyrinėtos vos kelios. Net ir tuose paminkluose, kur šios keramikos rasta kiek daugiau, ji smulki, neišraiškinga (Sokiškiai, Mažulonys, Kulionys).

Iš pietinės Rytų Lietuvos pilkapių kultūros dalies grublėtosios keramikos kiekis daug didesnis. Kernavės ir Aukštadvario kompleksuose bei Bakšių neįtvirtintoje gyvenvietėje rastų šukių skaičius siekia po keliolika tūkstančių ar net daugiau. Iš kitų paminklų turimi keramikos kompleksai ne tokie dideli, tačiau daugelis yra ne mažiau vertingi. Paminėtini piliakalniai ir jų papėdžių gyvenvietės Nemuno pakrantėse – Bačkininkėliai, Guogai-Piliuona, Norkūnai, Užnemunėje – Kunigiškiai, Piliakalniai bei kituose regionuose – Migonys, Krūminiai ir pan.

GRUBLĖTOSIOS KERAMIKOS BRUOŽAI

Kaip pačius bendriausius grublėtosios keramikos bruožus galima išskirti šiuos – lipdytinis gamybos būdas, puodo išorinio paviršiaus padengimas papildomu sluoksniu, išdegimas atviroje ugnyje (ne krosnyje). Šie bruožai lemia ir daugelį kitų keramikos ypatybių, taip pat daro įtaką ir keramikos analizavimo galimybėms.

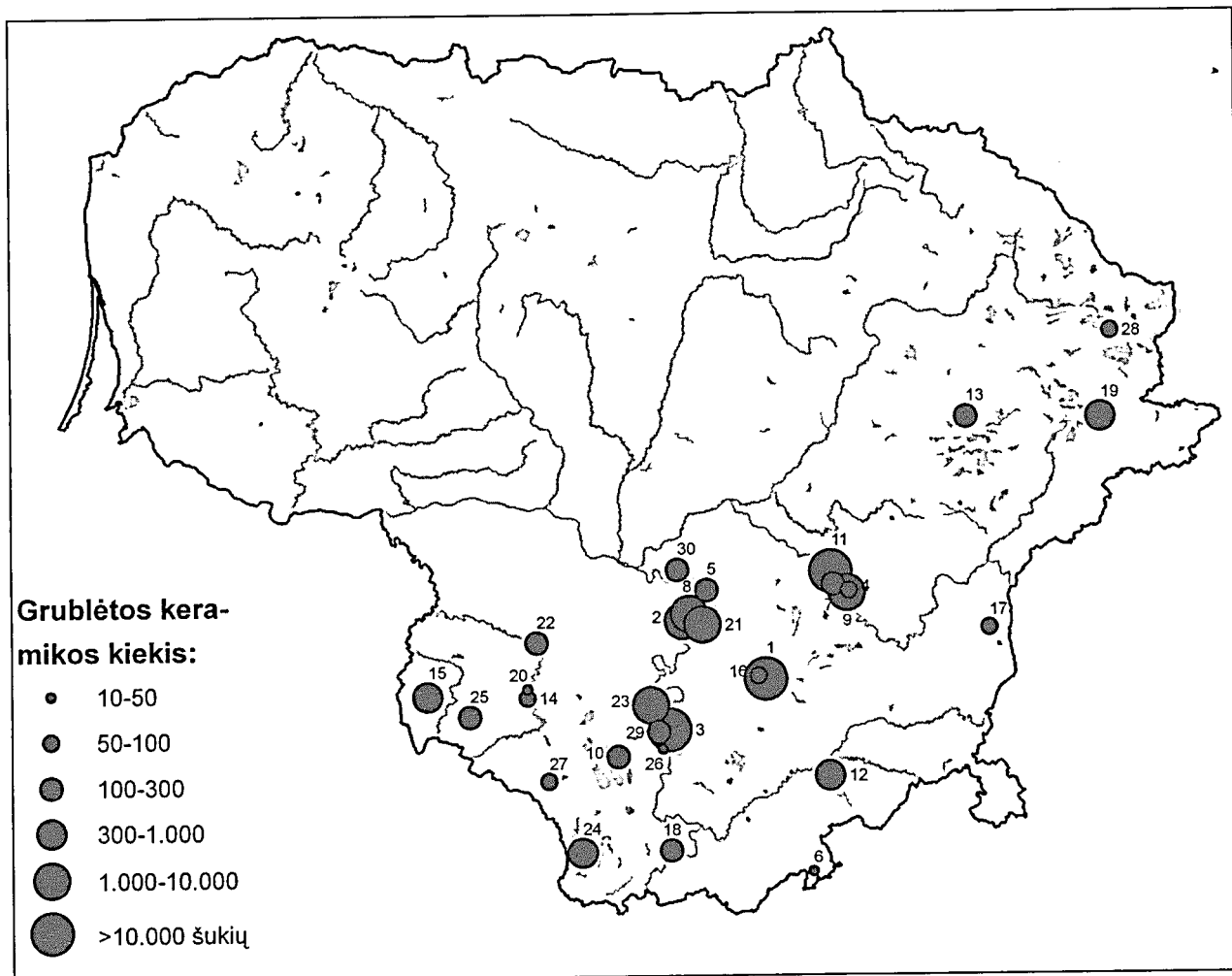
Visi keramikos požymiai paprastai skirstomi į technologinius (molio masė, lipdymo technologija, išdegimas), morfologinius (puodo forma, dydis) bei puošybinius (ornamentika).

1 lentelė. Straipsnyje analizuota medžiaga

Nr.	Paminklas	Rajonas	Paminklo tipas	Tyrinėtojas	Tyrinėjimų metai	Ištirtas plotas m ²	Muziejus	Grublėtosios keramikos kompleksas
1	Aukštadvaris	Trakai	papėdės gyvenvietė	Gerdvilienė A.	1957–1958	2532	LNM	~8000 vien tik stambių šukių, daugiausia VGK, tik plotuose Nr. 5–8, 22, 23 yra ir AGK
			piliakalnis	Daugudis V.	1957–1960	956	LNM	~2000 stambių šukių, daugiausia VGK, labai nedaug AGK, kruopėtos; kartu su BK
2	Bačkininkėliai	Prienai	piliak./papėdės gyv.	Kuncienė O.	1956–1957	840	LNM	>1000 AGK šukių, kelios kruopėtos š.; kartu su BK
3	Bakšiai	Alytus	gyvenvietė	Puodžiūnas G., Steponaitis V.	1992–1996, 1998	3604	LNM	>12000 AGK šukių; kartu su BK
4	Bradeliškės	Vilnius	piliakalnis	Daugudis V., Kiaugaitė V.	1970, 1998, 2002	142	LNM	~70 VGK šukių, daugiausia kruopėtu paviršiumi; su BK
5	Dovainonys	Kaišiadorys	piliakalnis	Kuncienė O., Steponaitis V., Zabiela G.	1957, 1992, 1994–1995	360,5	LNM	~100 AGK šukių, tačiau dauguma supiltiniuose sluoksniuose
6	Dubičiai	Varėna	papėdės gyvenvietė	Gerdvilienė A.	1959, 1962	350	LNM	keliasdešimt VGK šukių
7	Grabijolai	Vilnius	gyvenvietė	Luchtanas A.	2000	32	KAIRM	~100 AGK šukių
8	Guogai	Kaunas	piliak./papėdės gyv.	Tautavičius A., Kuncienė O.	1955–1956	715,3	LNM	>1000 AGK šukių, BK beveik nėra
9	Karmazinai	Vilnius	papėdės gyvenvietė	Kraujalis R., Vengalis R.	2000, 2005	257,8	KAIRM	>1000 šukių, daugiausia VGK, kai kuriose vietose AGK
10	Kaukai (Obelytė)	Alytus	piliakalnis	Kulikauskas P.	1967–1969	384	LNM	~100 VGK šukių, grublėtoji keramika panašesnė į Rytų Lietuvos, lygiu paviršiumi – į Užnemunės keramiką
11	Kernavė	Širvintos	papėdės gyvenvietė, slėnyje	Luchtanas A.	1983–1984, 1989–1994 1996–1997, 2002–2003	4540	KAIRM	>20000 šukių (tikslėnis sk. neiškus) grublėtosios keramikos, daugiausia AGK, kai kuriose vietose VGK
			papėdės gyvenvietė viršutinėje terasoje	Kulikauskas P., Vaičiūnienė D.	1979, 2002	517	KAIRM	~100 VGK šukių
			piliakalnis, Aukuro kalnas	Luchtanas A.	1992–1993	194,5	KAIRM	Keli šimtai VGK šukių, visos gaisro horizonte
			piliakalnis, Mindaugo sosto	Kulikauskienė R., Kulikauskas P., Luchtanas A.	1979–1982	566	KAIRM	~70 VGK šukių
			piliakalnis, Pilies kalnas	Luchtanas A.	1983, 1985	541	KAIRM	~60 VGK šukių
			gyvenvietė, Semeniškių II	Ušinskas V., Luchtanas A., Vengalis R.	1990, 2002, 2004	583,5	KAIRM	>1500 šukių, bet visos labai smulkios, nėra pakraštėlių, vyrauja BK

Nr.	Paminklas	Rajonas	Paminklo tipas	Tyrinėtojas	Tyrinėjimų metai	Ištirtas plotas m ²	Muziejus	Grublėtosios keramikos kompleksas
12	Krūminiai	Varėna	papėdės gyvenvietė	Striškienė Ė.	1998	300	LNM	Beveik 1000 VGK šukių, daug kruopėtos; su lygia keramika
13	Kulionys	Molėtai	papėdės gyvenvietė	Malonaitis A.	2001, 2003	188,5	LNM	~100 VGK (?) šukių, visos labai smulkios
14	Kumelionys	Marijampolė	piliak./papėdės gyv.	Daugudis V.	1968	223	LNM	>70 šukių, dauguma rastos pylime, būdingos Užnemunei
15	Kunigiškiai	Vilkaviškis	piliak./papėdės gyv.	Kulikauskas P., Tebelškis P.	1963–1964, 1994	1036	LNM	~700 Užnemunei būdingų šukių
16	Lavariškės	Trakai	papėdės gyvenvietė	Stankus J.	1998–1999	152	LNM	~100 AGK šukių
17	Lavoriškės	Vilnius	papėdės gyvenvietė	Daugudis V.	1965, 1978	556	LNM	>100 grublėtų šukių, smulkios, daugiausia AGK (?)
18	Liškiava	Varėna	piliakalnis	Markelevičius J.	1962, 1975, 1977	250	LNM	>200 grublėtų šukių, smulkios, dauguma VGK (?)
19	Mažulonys	Ignalina	papėdės gyvenvietė	Zabiela G., Kliaugaitė V.	1989, 2005	799	LNM	Keli šimtai grublėtų šukių, dauguma smulkios, vyrauja VGK, nemažai kruopėtos
20	Meškučiai	Marijampolė	piliak./papėdės gyv.	Daugudis V., Zabiela G.	1968, 1994	77,75	LNM	Keliasdešimt Užnemunei būdingų šukių
21	Migonys	Kaišiadorys	piliak./papėdės gyv.	Kulikauskas P., Kulikauskienė R.	1954–1955, 1957	660	LNM	~2000 AGK šukių; kartu su BK
22	Nendriniai	Marijampolė	gyvenvietė	Merkevičius A.	1966–1967	1378	LNM	>100 Užnemunei būdingų šukių
23	Norkūnai II	Prienai	piliak./papėdės gyv.	Daugudis V.	1964–1965	452	LNM	>1000 šukių, vyrauja VGK, šiek tiek yra ir AGK
24	Paveisininkai	Lazdijai	papėdės gyvenvietė	Kulikauskas P.	1962	360	LNM	Keli šimtai Užnemunei būdingų šukių
25	Piliakalniai	Vilkaviškis	papėdės gyvenvietė	Kulikauskas P.	1961	632,4	LNM	Keli šimtai Užnemunei būdingų šukių
26	Radžiūnai	Alytus	papėdės gyvenvietė	Baubonis Z.	2002	1	LNM	Keliasdešimt VGK šukių
27	Rudamina	Lazdijai	piliakalnis	Kulikauskas P., Kulikauskienė R.	1965	320	LNM	~100 Užnemunei būdingų šukių
28	Sokiškiai	Ignalina	piliakalnis	Grigalavičienė E.	1980–1983	1115	LNM	~100 VGK šukių, yra kruopėtos
29	Užubaliai	Alytus	gyvenvietė	Steponaitis V.	1999	40	LNM	~300 šukių, tarpinis variantas tarp AGK ir VGK
30	Žiegdžriai	Kaunas	papėdės gyvenvietė	Kvizikevičius L.	1998–2001	350	LNM	Keli šimtai AGK šukių

Paaikškinimai: AGK – ankstyvoji grublėtoji keramika, VGK – vėlyvoji grublėtoji keramika, BK – brūkšniuotoji keramika.

1 pav. Paminklai, kurių medžiaga panaudota straipsnyje (numeracija pagal 1 lentelę). *Autoriaus brėž.*

Technologiniai keramikos bruožai yra tie, kurie susiję su puodo gaminiu. Patį puodo gamini-
mą galima suskirstyti į tris stadijas (Бобринский,
1978, c. 14):

1. pasiruošimas (žaliavų parinkimas ir molio masės paruošimas),
2. gaminimas (puodo dugno ir sienelių lipdymas, formos suteikimas ir paviršiaus apdorojimas),
3. sutvirtinimas (džiovinimas ir išdegimas).

Molio masės paruošimas. Etnoarcheologiniai duomenys rodo, kad molio masės paruošimo tradicijos yra vienos nepastoviausių iš visų puodininkystės technologinių tradicijų (Бобринский,

1978, c. 242; Arnold, 2000). Taip yra dėl to, kad molio masės paruošimas yra glaudžiai susijęs su turimais resursais. Priemaišos dedamos atsižvelgiant į molio kokybę, tas pats puodžius skirtingam moliui gali parinkti skirtingą priemaišų kiekį. Tačiau esant pastovioms sąlygoms, molio masė gali išsilaikyti nepakitusi gana ilgą laiką, ir jos tyrinėjimai gali suteikti naudingos informacijos (Бобринский, 1978, c. 95). Analizuojant grublėtąją keramiką, molio masei neskirta daug dėmesio. Molis liesintas grūsto akmens priemaišomis. Naudoti įvairių rūšių akmenys. Priemaišos nesi-
jotos – nors paprastai vyrauja 1–3 mm skersmens

grūsto akmens gabaliukai, gana dažnai pasitaiko ir didesnių, kartais iki 15 mm skersmens. Šis bruožas būdingas visai analizuotai grublėtajai keramikai (taip pat ir kartu su ja naudotoms kitoms keramikos rūšims – lygiu paviršiumi bei gnaibytinei) ir skiria ją nuo ankstyvesnės brūkšniuotosios, kurios priemaišos buvo arba sijojamos, arba labai rūpestingai susmulkinamos – jos paprastai ne didesnės kaip 2 mm skersmens.

Puodų lipdymo technologijos tradicijos laikomos pačiomis pastoviausiomis ir lėčiausiai kintančiomis. Net ir maišantis atskiroms gyventojų grupėms, turinčioms skirtingas keramikos gaminių tradicijas, puodų lipdymo papročiai išlieka nepakitę ilgą laiką. Pagal etnografinius duomenis, nors ir veikiant pastoviai kitos kultūrinės tradicijos įtakai, šiuos papročius nepakitusių gali išlaikyti 5–6 puodžių kartos, tuo tarpu kiti technologiniai keramikos gamybos elementai paprastai pakinta per vienos kartos gyvenimą (Бобринский, 1978, c. 243–244). Todėl puodų lipdymo technologijos tyrimai gali duoti labai įdomių rezultatų, parodyti tiriamos bendruomenės vientisumą. Tačiau iš kitos pusės, lipdymo technologijos bruožai yra labai sunkiai pastebimi archeologinėje keramikoje. Dažnai jų išskirti neįmanoma dėl medžiagos fragmentiškumo, trūkstant įvairių puodo dalių. Net ir turint pakankamai medžiagos, puodo lipdymo technologijos rekonstravimas reikalauja didelės patirties dirbant su keramika, taip pat ir eksperimentinių tyrimų. Vienas lengviau nustatomų archeologinės keramikos bruožų yra sienelių lipdymas. Iš įvairių puodžių naudotų sienelių lipdymo būdų (Бобринский, 1978, c. 157–158) pavyko užfiksuoti tik vieną – kai puodas formuojamas iš molio juostų, lipdomų ratais. Juostos paprastai būna 4–7 cm pločio, jos jungiamos suploninant kraštus ir sulipdant juos vieną ant kito. Juostų jungimo linija paprastai gana plati – viena juosta ant kitos užsena 3–5 cm.

Kartais pasitaiko grublėtosios keramikos šukių, liudijančių apie neįprastai didelių indų egzis-

tavimą. Išsiskiria Kernavėje aptiktas apie 50 cm skersmens puodo dugnas. Neretai aptinkami ir puodų pakraščiai, pagal kurių išlinkimą galima spėti juos buvus 40–50 cm skersmens. Tokius didelius puodus nulipdyti technologiškai yra gana sudėtinga. Dėl didelio sienelių svorio džiūdamas puodas praranda jam suteiktą formą, susmenga. Iš etnografinių duomenų žinoma, kad dideli puodai kartais būdavo lipdomi iš dviejų dalių – pradžioje nulipdomos atskiros dalys, jos šiek tiek padžiovinamos, kad sukietėtų, ir tik tada sujungiamos. Tokios technologijos pėdsakų pastebėta ir kai kurių didesnių grublėtosios keramikos puodų šukėse. Atskirų dalių jungimo žymės kiek skiriasi nuo įprastų juostų jungimo žymių – sienelėje tokioje vietoje susidaręs nežymus kampas, matyti ryškios jungimo žymės vidinėje puodo sienelėje, sujungtos sienelės yra nevienodo storio (Aukštadvario gyvenvietė, plotas 4, šukė 29).

Dėl nepastebėtų ryškesnių technologinių skirtumų grublėtosios keramikos puodų lipdyme keramikos klasifikacijai šis požymis įtakos neturėjo. Vis dėlto šios srities tyrimus reikia laikyti perspektyviais, nuodugni puodų lipdymo technologijų analizė gali duoti įdomių rezultatų. Ypač įdomu būtų palyginti brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos lipdymo technologijų panašumus ir skirtumus – tai leistų geriau pažinti šių keramikos rūšių kaitos ypatybes, skirtingų jų gamybos tradicijų susiliejimą.

Paviršiaus apdirbimas – išraiškingiausias grublėtosios keramikos bruožas, išskiriantis ją iš kitų. Grublėtas paviršius išgaunamas puodo sieneles aptepant papildomu molio sluoksniu. Labai dažnai apie papildomą sluoksnį liudija įtrūkimai, pastebimi grublėto puodo paviršiuje. Jie atsiranda dėl skirtingų paties puodo ir papildomo sluoksnio molio masės savybių. Jei sluoksnis tepamas ant išdžiūvusio paviršiaus, įtrūkimai bus didesni, nes džiūdamas traukiasi tik tas sluoksnis, jei ant drėgno – traukiasi kartu ir puodas, ir papildomas sluoksnis, todėl įtrūkimai būna mažesni. Kartu tai

priklauso ir nuo sluoksnio molio masės – ar ji tokia pati, kaip ir puodo, ar kitokia, turinti skirtingą traukimosi koeficientą. Grublėtosios keramikos paviršių stengtasi suformuoti kuo nelygesnį ir grubesnį, rupesnį. Kartais jis dar būdavo papildomai išplakamas tam tikru įrankiu su plokščia mušamąja dalimi. Taip apdorotame paviršiuje atsiranda dar ryškesni nelygumai – kauburėliai, briaunelės.

V. Daugudis savo straipsnyje apie grublėtąją keramiką teigia, kad toks paviršiaus apdorojimo būdas galėjo būti susijęs ir su funkcinė puodų paskirtimi. Jis rašo, kad grublėtosios keramikos atsiradimo metu visuomenėje plėtėsi įvairių poreikių ratas, kuriuos geriausiai galėjo patenkinti būtent grublėtoji keramika (Дaugудис, 1966, c. 64), tačiau detalčiau tokio teiginio nepaaiškina. Įdomių rezultatų šiuo klausimu gauta su eksperimentinės archeologijos pagalba. Eksperimentuojant su skirtingo išorinio ir vidinio paviršiaus apdirbimo puodais pastebėta, kad puodai nelygiu išoriniu paviršiumi yra atsparesni temperatūros pokyčiams nei kiti (Skibo, 1992, p. 32; Schiffer ir kt., 1994). Grublėtumas ženkliai padidina išorinio paviršiaus plotą, taip pakeisdamas daugelį puodo fizinių savybių – atsparumą temperatūrų pokyčiams, šilumos atidavimą aplinkai, drėgmės pralaidumą ir pan., tokį puodą lengviau tvirčiau paimti keliant, taip pat manoma, kad jis gali būti atsparesnis smūgiams (Schiffer ir kt., 1994, p. 210–211). Be abejo, utilitarinės savybės nebuvimo vienintelės priežastys, skatinusios to meto žmones gaminti būtent tokią keramiką. Utilitarinės priežastys neatsiejamoms nuo ideologinių ir estetinių priežasčių, susiklosčiusių tradicijų ir įpročių. Grublėtas paviršius buvo ne tik virimo puodų, bet ir palyginti mažų puodelių bei didelių puodų, skirtų greičiausiai atsargoms laikyti. Vakarų baltų kultūrose grublėtos dažnai būdavo ir laidojimo urnos. Tai rodo ir aiškias šios technologijos sąsajas su ideologija.

Keramikos paviršiaus grublėtumas gali būti labai įvairus, dėl to nagrinėjant dažnai išskiriami keli

jo variantai. Labiausiai paplitęs skirstymas į smulkiai grublėtą, kuri dar vadinama „kruopėta“, ir stambiai grublėtą (Дaugудис, 1966; Danilaitė, 1967; Бобринский, 1978, c. 234–236). Kaip jau minėta, taip skirstoma ir chronologiniu pagrindu – laikoma, kad smulkiai grublėta keramika yra ankstyvesnė už stambiai grublėtą (Дaugудис, 1966). Savo darbe apie Užnemunės piliakalnių paviršiaus grublėtumą bandė klasifikuoti ir P. Kulikauskas (Kulikauskas, 1982, p. 78, 80, 85–86). Jis išskiria iki 10 atskirų paminklų grublėtumo rūšių, bet pagal apibūdinimus sunku suprasti, kaip iš tikrųjų atrodo jo išskirtos grupės. Be to, šie apibūdinimai parenti tokiais terminais kaip žemas – aukštas, tankus – retas ir pan., kurie yra labai subjektyvūs ir skirtingi tyrinėtojai gali juos nevienodai suprasti. Visa klasifikavimo problema yra ta, kad to paties puodo grublėtumas įvairiose jo dalyse gali skirtis: viena jo dalis gali būti stambiau grublėta, kita – smulkiau ir pan.

Dėl to klasifikuojant grublėtumą daugiau dėmesio reikėtų skirti technologinėms ypatybėms, o ne vizualiniam skirtumui. Technologinių grublėto paviršiaus apdirbimo ypatybių požymiai galėtų būti molio masės sudėtis bei jos skystumas. Tokiu metodu klasifikuoja ir A. Bobrinskis (Бобринский, 1978, c. 216). Analizuojant Rytų Lietuvos grublėtąją keramiką, pastebėta keturių tipų grublėtumo molio masė:

- 1) be jokių priemaišų;
- 2) su smėlio ir/arba labai smulkiai grūsto akmens (iki 1 mm) priemaišomis;
- 3) su stambiau grūsto akmens priemaišomis (iki 3 mm), panaši į paties puodo molio masę;
- 4) smulkiai grūstas akmuo, be molio.

Antro ir trečio tipo grublėtumo molio masėje dažnai dar galima pastebėti nedidelių ertmelių, kurios galėjo susidaryti nuo kokių nors organinių priemaišų.

Kitas technologinis grublėtumo požymis – užtepamo sluoksnio skystumas. Puodą aptepus skystesniu sluoksniu ir po to sieneles išplakus, visame

paviršiuje atsiranda savotiškos briaunelės, susidaręios atplėšiant daužymo įrankį nuo skysto paviršiaus. Kitas metodas – puodo paviršiaus aptepimas išdžiovintu ir susmulkintu molio. Tokiu atveju paviršiuje lengvai pastebimi didesni ar mažesni išdžiovinto molio gabaliukai. Sauso molio grublėtumą dar galima skirstyti į smulkiai ir stambiai grublėtą. Susumavus visus požymius, galima išskirti šias grublėtumo grupes:

1. Grublėtumo molio masė skysta, be priemaišų, paviršius išplaktas specialiu įrankiu. Puodo paviršiuje dominuoja įvairaus dydžio briaunelės, jos gali būti iki 10 mm aukščio, kartais dar didesnės. Vietomis pastebimi gana stambūs molio gabaliukai, susidarę iš tirštesnių molio intarpų, pasitaikančių skystoje užtepamo molio masėje.

2. Molio masė sausa, dažniausiai be priemaišų, bet kartais pasitaiko smėlio arba įvairaus dydžio grūsto akmenų priemaišų. Grublėtumas stambus, molis sutrupintas įvairaus dydžio gabaliukais. Įvairūs šio tipo grublėtumo pavyzdžiai vizualiai gali gana ryškiai skirtis vienas nuo kito, tačiau išskirti šį tipą į kelis smulkesnius neverta, kadangi įvairios to paties puodo šukės atrodo gana skirtingai – grublėtumas nevienodai pasiskirstęs puodo paviršiuje, vienur sluoksnis storesnis, kitur plonesnis.

3. Molio masė sausa, be priemaišų arba su smulkiai grūsto granito priemaišomis. Sausas molis prieš užtepant ant puodo paviršiaus sutrupintas smulkiais gabaliukais. Tai vadinama smulkiai grublėta arba kruopėta keramika. Grublėtumo sluoksnis nestoras, bet tolygus, šiurkštus. Įvairūs šio grublėtumo variantai gali šiek tiek skirtis molio masės sudėtimi – kai kur priemaišų daugiau, kai kur mažiau.

4. „Švitrinis paviršius“ – papildomas sluoksnis be molio, jį sudaro tik grūstas akmuo. Paviršius panašus į kruopėtą, jis tolygiai dengia viso puodo sienes. Aptinkamas labai retai, pavieniais atvejais.

5. Grublėtumas nei skystas, nei sausas, lyg iš tirštos pastos, be priemaišų. Sienelės apdrėbtos pa-

pildomu sluoksniu, susidaręs grublėtumas dar kiek paformuotas pirštais, tačiau specialiu įrankiu neišplaktas, briaunelės nesusiformavusios.

Dalyje šukių po grublėtumu dar matyti brūkšniavimas, būdingas išimtinai tik pirmo tipo grublėtumui. Brūkšniavimas identiškas, kaip ir vėlyvosios brūkšniuotosios keramikos – apatinė puodo dalis brūkšniuota vertikaliai arba įstrižai, viršutinė arba visai nebrūkšniuota, arba brūkšniuota horizontaliai. Retesniais atvejais pasitaiko šukių, kur brūkšniavimas skiriasi nuo brūkšniuotosios keramikos, jis suformuotas lyg kokiomis šukomis – brūkšniai labai ryškūs, gilūs, lygiagretūs, vienodo pločio tarpais tarp jų. Tų šukių, kur po grublėtumu pastebimas brūkšniavimas, dažniausiai brūkšniuotas ir vidus, kur brūkšnių nėra, ten ir vidinis paviršius lygus. Tik Kunigiškių piliakalnyje aptiktos kelios šukės, kur grublėti buvo ir išorinis, ir vidinis paviršiai.

Keramikos išdegimas. Kaip minėta, visa grublėtoji keramika yra degta atviroje ugnyje. Šis būdas skiriasi nuo degimo krosnyje tuo, kad išdegant atviroje ugnyje puodai ir kuras tiesiogiai liečiasi vienas su kitu. Toks degimas yra greitas, pagal etnografinius duomenis, gali trukti tik 10 minučių, bei ekonomišką, nes sutaupo daug kuro, tačiau taip yra sunku palaikyti norimą temperatūrą – jai greitai keičiantis, puodai gali skilti. Atviroje ugnyje nesudėtinga išdegti tik tuos puodus, kurių molio masėje yra daug stambių priemaišų (Gibson, Woods, 1997, p. 27). Tokiomis sąlygomis išdegtą keramiką nesunku atskirti archeologinėje medžiagoje: dėl nekontroliuojamų atmosferos sąlygų puodų spalva būna nevienoda, ji skiriasi įvairiose puodo vietose, kai kur atsiranda juodų dėmių. Kitas požymis – sienelių vidinė pusė dažnai lieka juoda, tai matyti šukių lūžiuose. Toks juodumas atsiranda dėl to, kad per trumpą laiką nevisiškai sudega anglies turintys junginiai, natūraliai esantys molyje. Kasinėjimų metu randama keramika dažnai būna labai trapi, kartais šiek tiek suminkštėjusi. Tai dar vienas požymis, kad ji degta atviroje

ugnyje – ne visuose molio mineraluose spėja įvykti negrįžtami pokyčiai, todėl tūkstantmečius gulėdama drėgnoje dirvoje keramika iš aplinkos absorbuoja vandenį ir vėl tampa šiek tiek plastiška. Būtent tokie požymiai labai būdingi visai grublėtajai keramikai.

Dėl išdegimo pobūdžio visi su tuo susiję grublėtosios keramikos požymiai – spalva, kietumas, trapumas nėra laikomi reikšmingais chronologiniu požūriu ir klasifikacijai įtakos neturi.

Morfologiniai keramikos bruožai – tai indų forma, dydis, proporcijos ir pan. Puodo forma glaudžiai susijusi su jo funkcija ir estetinėmis savybėmis. Ji yra labai svarbi tipologijai, tačiau su tuo yra susiję keletas problemų. Pirmiausia – keramikos fragmentiškumas. Kad galima būtų visiškai atkurti puodo formą, turi būti išlikę bent vienas jo šonas nuo pat viršaus iki dugno. Deja, tokių puodų visoje Rytų Lietuvos grublėtosios keramikos kolekcijoje galima rasti tik keliasdešimt. Antra, kadangi visa keramika yra lipdytinė, puodai kreivi, netaisyklingi, todėl viso puodo kai kurie jų formos parametrai yra nevienodi. Puodo kraštas viename šone gali būti atlenktas labiau, kitame – mažiau, anga dažniausiai yra netaisyklingo apskritimo formos ir pan. Dėl to, pavyzdžiui, lipdyto puodo angos skersmeniui nustatyti reikalingas kur kas didesnis pakraštėlio fragmentas nei žiesto.

Indo forma labai glaudžiai susijusi su jo funkcija. Pastebėta, kad tiek keramikos indų funkcinė įvairovė, tiek formos ir funkcijos santykis yra labai panašūs įvairiose kultūrose skirtingose pasaulio dalyse (Henrickson, McDonald, 1983). Pagrindinės funkcinės keramikos indų grupės yra šios – puodai maistui virti, indai, iš kurių valgoma, indai sausoms atsargoms saugoti, skysčiams laikyti ir vandeniui gabenti. Atsižvelgiant į grublėtos keramikos indų formų vienodumą – visi puodai yra plačiomis angomis – galima teigti, kad bent jau dviejų funkcinų grupių tarp jų nebuvo – val-

gymo ir vandens gabenimo indų. Tarp grublėtosios keramikos visiškai nepastebėta dubens formos indų (galbūt tik vienas kitas fragmentas iš dalies juos primena), iš kurių yra patogiausia valgyti. Dubens formos indų nebuvo ir tarp kartu su grublėtąja keramika naudotų kitų keramikos rūšių – gludintu, lygiu bei gnaibytu paviršiumi. Greičiausiai buvo valgoma iš medinių indų. Grublėta keramika netiko ir vandeniui gabenti – puodai sunkūs, plačiomis angomis, be ašelių. Šiam tikslui irgi galėjo būti naudoti ne keraminiai indai, bet, pavyzdžiui, kibirėliai iš liepos karnos, kokie yra žinomi iš Lieporių gyvenvietės Šiaurės Vakarų Lietuvoje (Salatkienė, 2006). Didelė dalis grublėtosios keramikos buvo naudojama kaip virimo puodai. Tai rodo suodžiai daugelio šukių vidinėse sienelėse. Didesni puodai greičiausiai buvo skirti atsargoms saugoti. Detalesnei indų funkcijos analizei vis dėlto būtini cheminiai tyrimai. Vienaip ar kitaip, chronologiniu požūriu grublėtosios keramikos indų funkcija didesnės reikšmės greičiausiai neturėjo, todėl ir klasifikuojant šie duomenys nenaudoti.

Kur kas didesnę reikšmę chronologiniu požūriu galėjo turėti puodų proporcijos, tačiau jas nustatyti pavyksta labai retai. Itin retai įmanoma nustatyti puodo aukščio ir skersmens, taip pat dugno ir angos skersmens santykį. Kol kas aišku tik tiek, kad visi grublėti puodai Rytų Lietuvoje buvo tiesiomis sienelėmis. Dugno ir angos santykis labai įvairus, kai kurie puodai buvo smarkiai platėjantys angos link, kiti beveik vienodo dugno ir angos skersmens. Tačiau ar šis požymis reikšmingas chronologiškai, kaip jis koreliuoja su kitais keramikos požūriais, nustatyti kol kas nepavyko.

Daugiausia duomenų fragmentiškoje medžiagoje išlikę apie puodo kaklelio formą. Išskirtos 3 pagrindinės grublėtosios keramikos puodų kaklelių formos:

1) puodai su ryškia briauna 5–10 cm žemiau angos;

2) su neryškia briaunele 2–7 cm žemiau angos;

3) tiesiais ar labai nežymiai lenktais į vidų kakleliais.

Analizuojant grublėtąją keramiką, puodo kaklelio forma yra vienas svarbiausių požymių, reikšmingų tiek chronologiškai, tiek geografiškai.

Ornamentika taip pat yra labai svarbus keramikos požymis. Ji neatsiejama nuo estetinių ir ideologinių ją gaminusios kultūros žmonių įsitikinimų. Paprastai keramika ornamentuojama ne bet kaip, o atsižvelgiant į nusistovėjusias tradicijas, todėl ornamentas gali būti svarbus kultūrinis ir chronologinis rodiklis.

Iš esmės ornamentas Rytų Lietuvos grublėtajai keramikai nebūdingas. Pasitaikančius pavienius atvejus galima paaiškinti santykiais su kaimyninėmis sritimis, kuriose grublėtoji keramika buvo kur kas dažniau ornamentuojama.

Rantytas arba banguotas pakraštėlis būdingas vakarinės Užnemunės paminklams. Tokie pakraštėliai vyrauja Kunigiškiuose, Piliakalniuose, Kumelionyse, Nendrinuose, kur tik retais atvejais pasitaiko šukių lygiu pakraštėliu. Labiau į rytus esančiuose paminkluose – Norkūnuose, Bakšiuose toks ornamentas pasitaiko jau tik pavieniais atvejais, o dar toliau į rytus – visai nebeaptinkamas. Įdomi situacija Kaukų piliakalnyje – rantyti kraštai būdingi tik keramikai lygiu paviršiumi, tuo tarpu grublėtosios keramikos su rantytais kraštais nepastebėta. Šis ornamentas būdingas Suvalkų bei Mozūrų regionams.

Pirštų įspaudais ornamentuota puodo briauna taip pat labiau būdinga dabartinėje Lenkijos teritorijoje esančioms vakarų baltų sritims. Tarp analizuotos grublėtosios keramikos šis ornamentas pasitaikė tik Kunigiškių bei Kumelionių piliakalniuose.

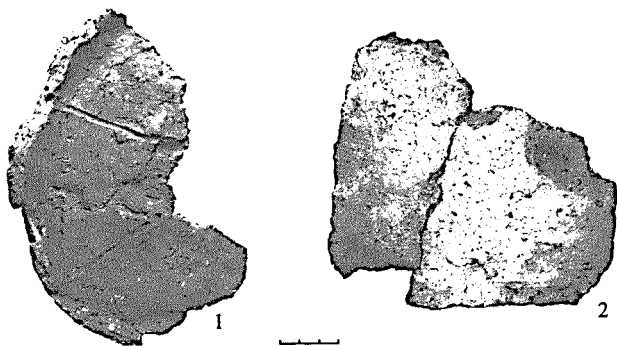
Pirštais įbrėžtos linijos grublėto puodo sienelėse – dar vienas minėtoms sritims būdingas ornamentas. Lietuvoje tokios pirštų žymės aptinkamos

retai, jos būdingos Užnemunės paminklams. Šio ornamento pavyzdžių pasitaikė Paveisininkuose (papėdės gyvenvietėje), Rudaminoje, Nendrinuose, Norkūnuose, tačiau visur – tik pavieniais atvejais. Dėl nedidelio šukių su šiuo ornamentu kiekio negalima nieko pasakyti apie šio ornamento kompozicijas (Karczewska, 2004, tabl. 6:3, 11:3).

Ornamentas po grublėtumo sluoksniu aiškiai rodo brūkšniuotosios keramikos tradicijų tęstinumą. Šis ornamentas pastebėtas kartu su brūkšniavimu po grublėtumo sluoksniu. Tokiais atvejais ornamentuojama būdavo puodo briauna. Ji puošta brūkšniuotajai keramikai būdingu gnaibymo ornamentu. Pastebėtos tik dviejų taip ornamentuotų puodų šukės Kernavės ir Migonių piliakalnių papėdžių gyvenvietėse, tačiau jų tikriausiai galėjo būti daugiau. Toks ornamentas gali būti pastebimas tik tuo atveju, kai grublėtumo sluoksniu briaunelės vietoje yra pakankamai plonas.

Skylučių eile kiek žemiau puodo angos ornamentuota tik viena šukė iš Aukštadvario gyvenvietės. Skylutės pradurtos 2 cm žemiau puodo angos, apie 3,5 cm tarpais tarp atskirų skylučių. Toks ornamentas būdingas sėlių paminklams, plačiai aptinkamas Juodonių, Velykuškių bei kituose jiems priskiriamuose paminkluose. Aukštadvaryje aptikta keletas šukių su pragręžtomis skylutėmis jau išdegtame puode, o ne pradurtomis dar jam šlapiam esant. Tokios skylutės nelaikytinos ornamentu, jos galbūt susijusios su suskilusių puodų taisymu ar kokiais kitais labiau utilitariniais nei puošybiniais tikslais.

Ornamentuotu puodo vidumi taip pat pastebėtas tik vienas fragmentas, aptiktas Aukštadvario piliakalnyje (2 pav.). Tai grublėto puodo dugno ir sienelių fragmentas su iš centro į skirtingas puses einančiais spinduliais, įrėžtais vidinėje dugno pusėje. Išlikusioje dalyje yra 3 tokie spinduliai, einantys vienas nuo kito apie 45 laipsnių kampą. Iš viso turėjo būti 8 tokie spinduliai. Analogų tokiam ornamentui nežinoma.

2 pav. Smulkiai grublėto ornamentuotu dugnu puodo fragmentai iš Aukštadvario piliakalnio (Trakų r., LNM). *Autoriaus nuotr.*

GRUBLĖTOSIOS KERAMIKOS STILIAI RYTŲ LIETUVOJE

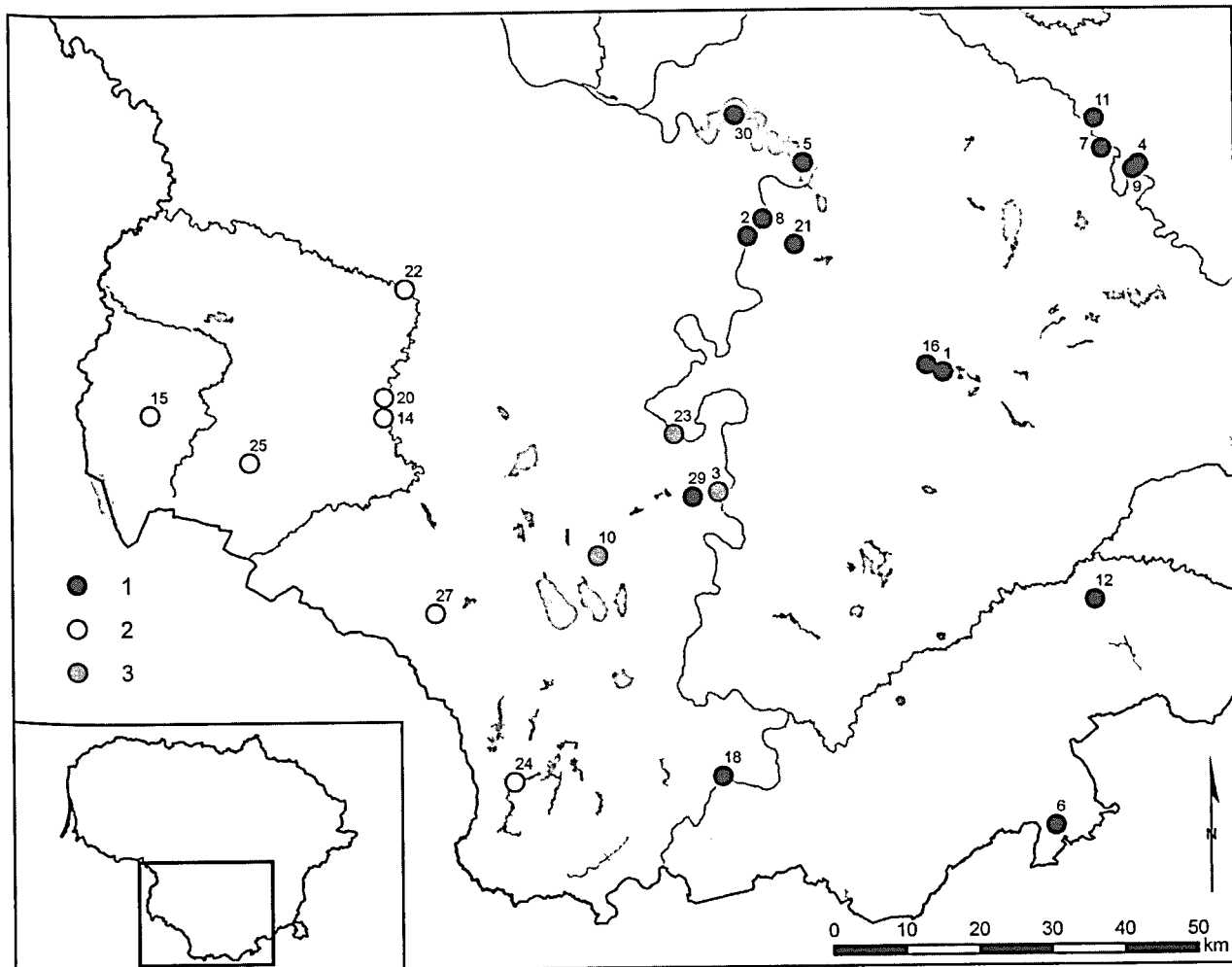
Aptartų keramikos požymių pagrindu galima išskirti pagrindinius Rytų Lietuvos grublėtosios keramikos stilius. Nesunku pastebėti, kad kai kuriuose analizuotuose paminkluose ar atskirose jų dalyse keramikos kompleksai pasižymi homogeniškumu. Išskiriant atskirus keramikos stilius pirmiausia buvo remiamasi tokiais kompleksais, vėliau prie jų pridėdant ir kitų paminklų medžiagą su įvairesne, susimaišusia keramika.

Prieš aptariant Rytų Lietuvos pilkapių kultūros grublėtosios keramikos stilius, pirmiausia reikėtų sugrįžti prie šios kultūros ribų klausimo. Išanalizavus Rytų Lietuvos ir Užnemunės piliakalnių bei gyvenviečių keramiką paaiškėjo, kad šiuo požiūriu riba išsiskiria gana aiškiai (3 pav.). Pietvakarinės Užnemunės dalies keramika ryškiai skiriasi nuo keramikos iš Nemuno pakrantėse ir dar ryčiau esančių paminklų, jai būdingas gana įvairus, tačiau savitas grublėtumas (4 pav.). Nuo Rytų Lietuvos keramikos šis grublėtumas skiriasi daugiausia tuo, kad jis dažniausiai nebūdavo išplakamas specialiu įrankiu – grublėtame paviršiuje tik retais atvejais susiformavusios briaunelės, rodančios tokį išplakimą. Atrodo, kad čia naudota kiek tirštesnė grublėtumo molio masė. Taip pat gana dažnas kruopėtas puodo paviršius. Puodai dažniau-

siai briauninės formos – briauna ryški, apie 5–10 cm žemiau angos. Beveik visų puodų pakraštėlis rantytas, taip pat kartais ornamentuota ir puodo briauna, pirštų braukais puoštos sienelės. Ši keramika čia apibūdinama tik labai apibendrintai, tikslesniam jos klasifikacijos bei chronologijos nustatymui reikėtų ją analizuoti kartu su Lenkijos teritorijoje esančių paminklų medžiaga, nustatyti jų tarpusavio ryšį, panašumą. Šiuo metu galima konstatuoti tik tai, kad ši keramika gana aiškiai skiriasi nuo Rytų Lietuvos gyvenviečių. Tarp analizuotų paminklų, be abejo, Užnemunės keramikos stiliui reikėtų priskirti Kunigiškių, Piliakalnių, Kumelionių, Meškučių, Nendrių, Pavėsininkų bei Rudaminos grublėtąją keramiką. Pavienių Užnemunės keramikos bruožų pasitaiko ir Bakšių, Norkūnų bei Kaukų keramikoje, tačiau iš esmės šių paminklų keramika turi kur kas daugiau bendrų bruožų su Rytų Lietuvos paminklų keramika (3 pav.).

Taip apibrėžtoje Rytų Lietuvos teritorijoje pavyko išskirti 2 pagrindinius grublėtosios keramikos stilius.

Ankstyvajai grublėtajai keramikai būdinga briauninė puodų forma (5 pav.). Briaunelė dažniausiai neryški, kartais vos pastebima. Grublėtumas išskystos molio masės be priemaišų, su briaunelėmis, atsiradusiomis išplakant puodo paviršiumi. Skystoje grublėtumo masėje kartais pasitaiko ir sausesnių gabaliukų, bet jie pakankamai reti. Labai svarbus šios keramikos požymis – brūkšniavimas po grublėtumo sluoksniu bei vidiniame puodo paviršiuje. Daugiausia šios keramikos turima iš Kernavės, Bakšių, Migonių, Bačkininkėlių, Guogų–Piliuonos, taip pat rasta Aukštadvaryje, Dovainonyse, Grabijoluose, Karmazinuose, Lavariškėse, Lavoriškėse, Žiegdriuose ir kituose paminkluose. Šio stiliaus keramikos beveik išimtinai randama tik papėdžių ir atvirose gyvenvietėse, ji visai nebūdinga piliakalniams. Kiek daugiau rasta tik Migonių bei Bačkininkėlių piliakalniuose, o kituose arba visai nepasitaikė, arba rastos tik pavienės, atsitiktinės šukės.

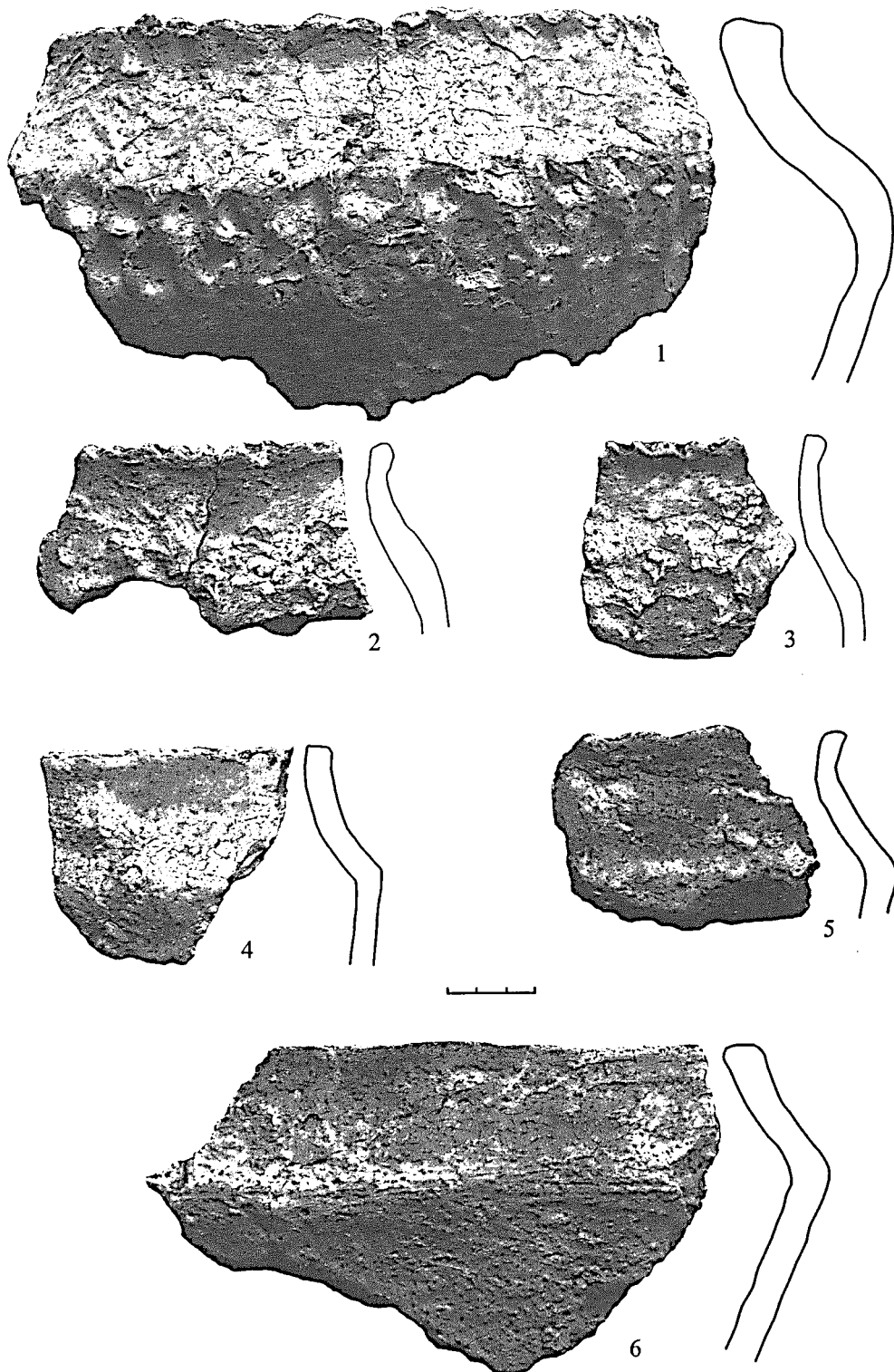

3 pav. Skirtingų keramikos stilių paplitimas: 1 – Rytų Lietuvos, 2 – Užnemunės, 3 – Rytų Lietuvos su nežymia Užnemunės įtaka. *Autoriaus brėž.*

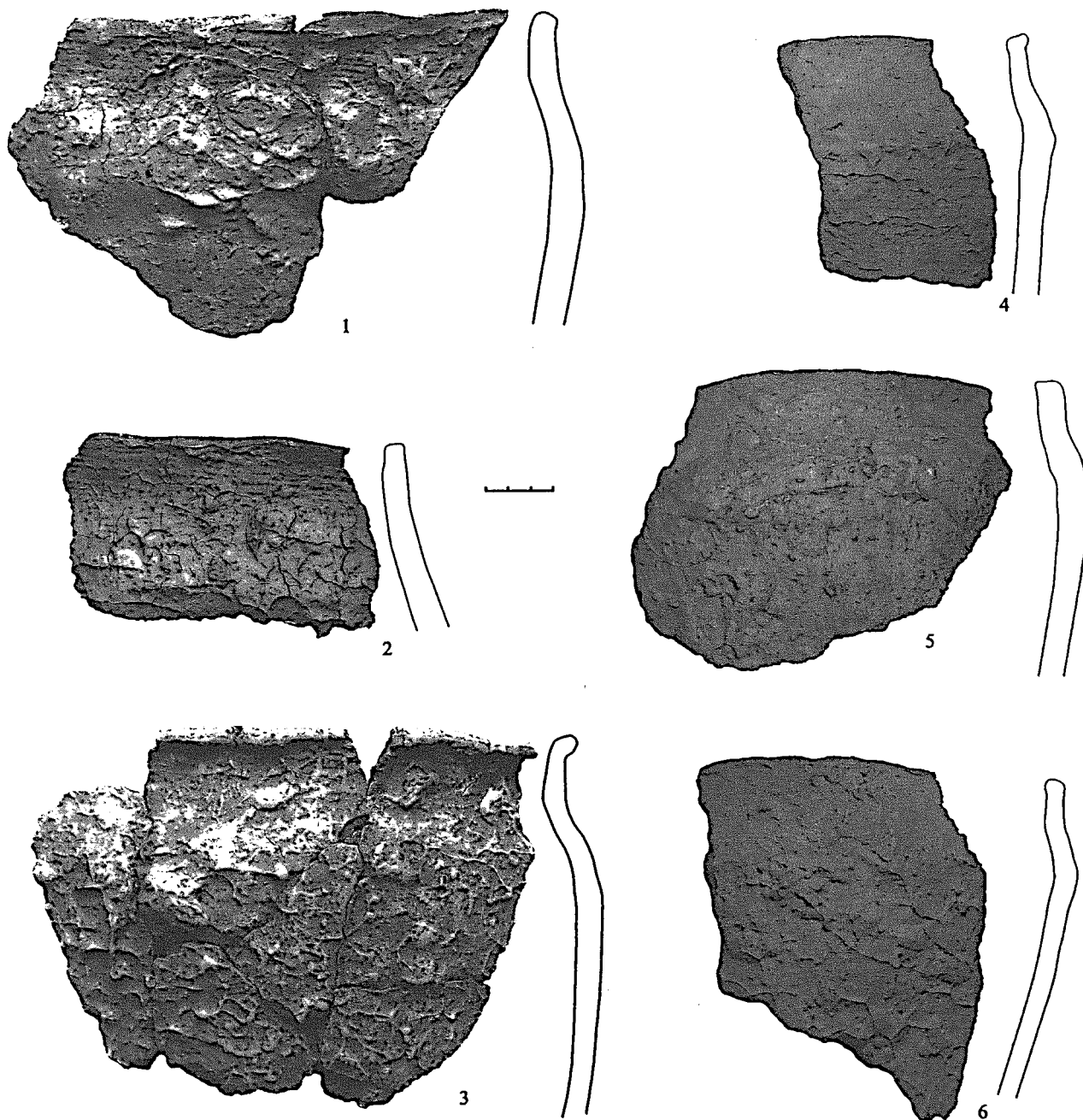
Vėlyvajai grublėtajai keramikai (6, 7 pav.) būdingi puodai tiesiomis sienelėmis ir tiesiais kakliukais. Brūkšniavimo žymių nėra nei išorinėje, nei vidinėje pusėje. Būdinga sausa grublėtumo molio masė, dažniausiai be priemaišų, retai su smėlio ar smulkiai grūsto akmens priemaišomis. Ryškiai vyrauja stambus grublėtumas (6 pav.), tačiau kai kuriuose paminkluose kartu su juo aptinkama nemažai šukių ir smulkiai grublėtu arba kruopėtu paviršiumi (7 pav.). Galbūt smulkiai grublėtą keramiką galima išskirti kaip atskirą stilių, tačiau kol kas tam trūksta patikimesnių duomenų. Rytų Lietuvoje dar nėra rasta atskirų, gryną tokios kerami-

kos kompleksų, kas leistų teigti, kad tarp šios ir stambiai grublėtos keramikos yra chronologinių skirtumų. Vėlyvosios grublėtosios keramikos daugiausia turima iš Aukštadvario, Kernavės, Krūmių, Karmazinių, Kaukų bei Norkūnų piliakalnių ar jų gyvenviečių. Taip pat aptikta Mažulonyse, Bradeliškėse, Dubičiuose, Lavoriškėse, Liškiavoje, Radžiūnuose, Sokiškiuose ir kitur. Skirtingai nuo ankstyvosios grublėtosios keramikos, ši žinoma tiek iš papėdžių gyvenviečių, tiek iš piliakalnių kultūrinių sluoksnių.

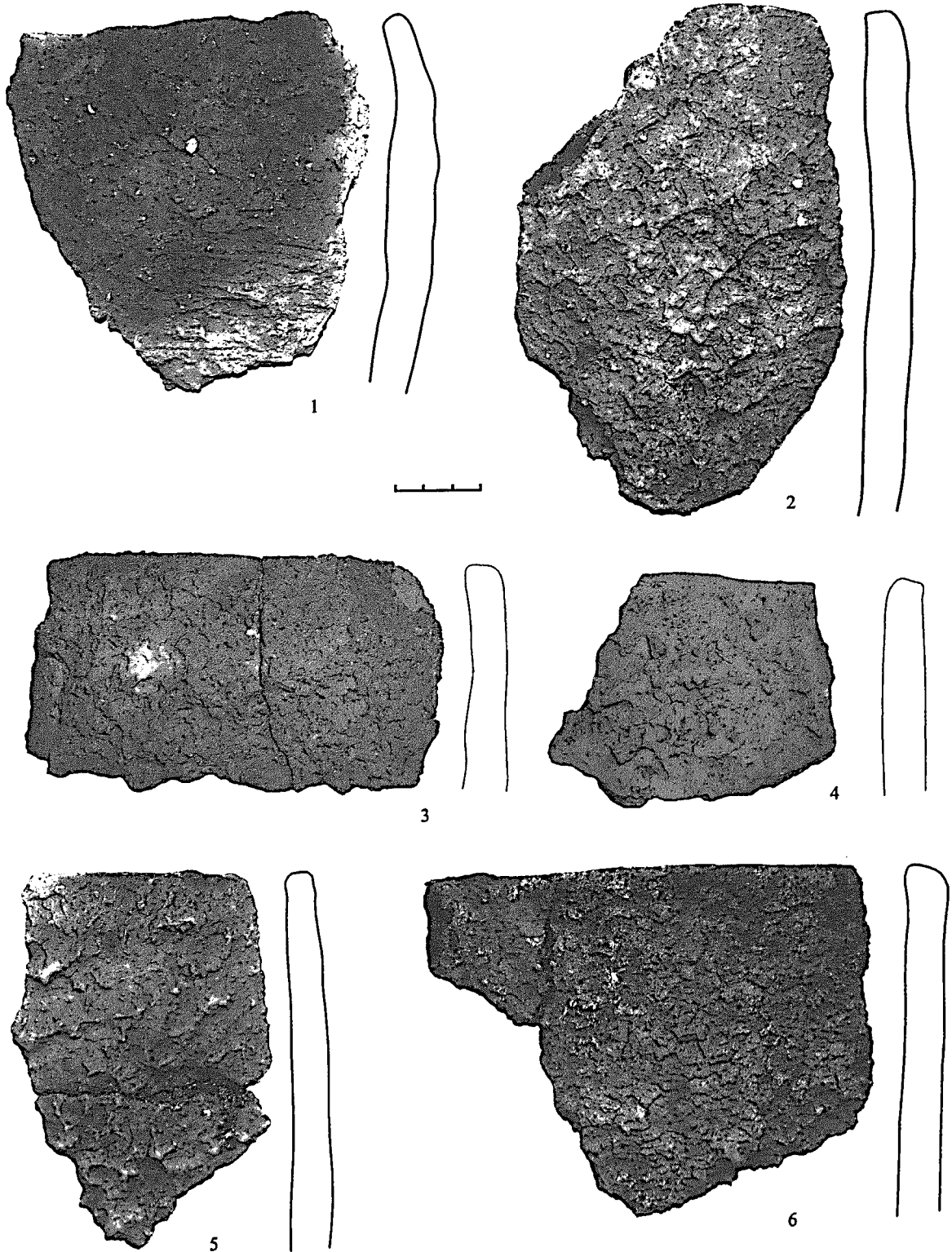
Čia paminėti tik pagrindiniai skiriamieji šių stilių požymiai, kiti keramikos bruožai, aptarti

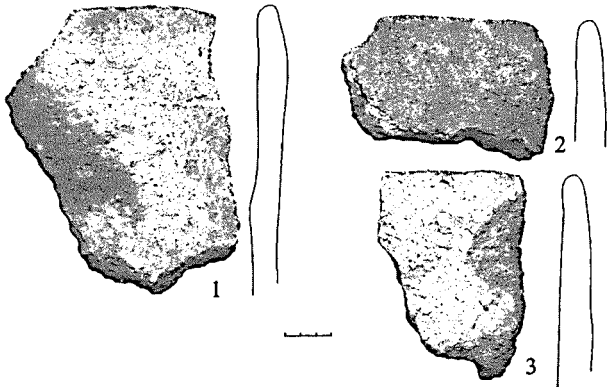
4 pav. Užnemunei būdinga grublėtoji keramika iš Kunigiškių piliakalnio (Vilkaviškio r., LNM). *Autoriaus nuotr.*

5 pav. Ankstyvoji grublėtoji keramika: 1, 2 – Migonių piliakalnio papėdės gyvenvietė (Kaišiadorių r., LNM), 3 – Bačkininkėlių papėdės gyvenvietė (Prienų r., LNM), 4, 5, 6 – Kernavės papėdės gyvenvietė (Širvintų r., KAIRM). *Autoriaus nuotr.*

6 pav. Vėlyvoji grublėtoji keramika stambiai grublėtu paviršiumi: 1, 2, 5 – Aukštadvario piliakalnio papėdės gyvenvietė (Trakų r., LNM), 3, 4 – Kernavės papėdės gyvenvietė (Širvintų r., KAIRM), 6 – Kaukų piliakalnis (Alytaus r., LNM). *Autoriaus nuotr.*

7 pav. Vėlyvoji grublėtoji keramika kruopėtu paviršiumi iš Kernavės piliakalnių papėdės gyvenvietės (Širvintų r., KAIRM).

ankstesniame skyriuje, yra arba bendri abiem stiliams, arba dar nepakankamai ištirti. Šių požymių užtenka, kad būtų galima nesunkiai vienam ar kitam stiliui priskirti bet kurio Rytų Lietuvos paminklo grublėtosios keramikos kompleksą. Kiek sudėtingiau su tokiais kompleksais, kur visa keramika labai smulki, trūksta puodų pakraštėlių šukių (pvz., Kulionys, Liškiava). Kartais, analizuojant mažesnę keramikos kompleksą, neaiškumų gali sukelti ir grublėtumas – dažnai pasitaiko įvairių perėinamųjų variantų, kuriuos sudėtinga priskirti vienam ar kitam grublėtumo tipui.

KERAMIKOS RAIDA IR CHRONOLOGIJA

Keramikos chronologijai nustatyti remtasi kartu su ja rastais geriau datuojamais individualiais radiniais. Datuojant šiuo metodu, svarbiausia yra gerai įvertinti analizuojamų dirbinių radimo aplinkybes – ar tikrai jie yra iš bendro konteksto, vienalaikiai. Gyvenviečių ir piliakalnių kultūriniuose sluoksniuose tai nustatyti yra kur kas sudėtingiau nei laidojimo paminklų medžiagoje. Tam labai svarbi tiksli erdvinė radinių fiksacija bei aiškus jų stratigrafinis pasiskirstymas. Tuo tarpu ankstesnių metų (beveik iki XX a. paskutinių dešimtmečių) tyrimų ataskaitose to labai trūksta. Stratigrafija

dažniausiai fiksuota pagal gylį nuo žemės paviršiaus, bet ne pagal sluoksnius, todėl tame pačiame horizonte atsiduria skirtingų laikotarpių medžiaga. Erdvinė radinių fiksacija atlikta tik individualiems radiniams, tuo tarpu masinė medžiaga, įskaitant ir keramiką, anksčiau beveik visada fiksuota tik perkastos tikslumu.

Tačiau net ir esant prastesnei fiksacijai, išlieka galimybė datavimui panaudoti medžiagą iš trumpalaikių gyvenviečių ar jų dalių. Trumpalaikėmis gyvenvietėmis čia laikomos tos, kurių keramikos kompleksas yra stilistiškai vientisas. Be abejo, keramikos kompleksas turi būti vientisas nebūtinai visoje gyvenvietėje, bet bent jau tam tikroje jos dalyje. Iš kai kurių plačiau tyrinėtų gyvenviečių medžiagos galima spręsti, jog atskirose jų dalyse gali būti aptinkami nesusimaišę, grynai skirtingų laikotarpių kultūriniai sluoksniai. Kartu su stilistiškai vientisu keramikos kompleksu randami gerai datuojami individualūs radiniai gali būti naudojami keramikos chronologijai tikslinti net ir esant ne itin tiksliai radinių fiksacijai. Tokia chronologija tuo patikimesnė, kuo daugiau panašiai datuojamų radinių aptinkama tokia komplekse.

Taip pat reikia aptarti klausimą, kokį keramikos kompleksą galima laikyti stilistiškai grynu. Šiame darbe analizuojama tik grublėtoji keramika, tačiau beveik niekada neaptinkamas keramikos kompleksas, susidedantis vien tik iš šios keramikos, į jį taip pat dažnai įeina keramika lygiu, gludintu, gnaibytu ar brūkšniuotu paviršiumi. Tam, kad galima būtų vertinti keramikos kompleksą, pirmiausia turi būti apibūdinta jo sudėtis. Tradiciškai keramikos komplekso sudėtis yra nurodoma įvairių keramikos rūšių šukių skaičiaus santykiu, išreikštu procentais. Šiame darbe tokios metodikos atsakoma dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, kad tokie skaičiavimai turėtų bent kokią prasmę, jau iš anksto būtina žinoti, jog visas kompleksas priklauso vienam kontekstui, nėra susimaišęs iš kelių skirtingų laikotarpių. Antra, tokiems skaičiavi-

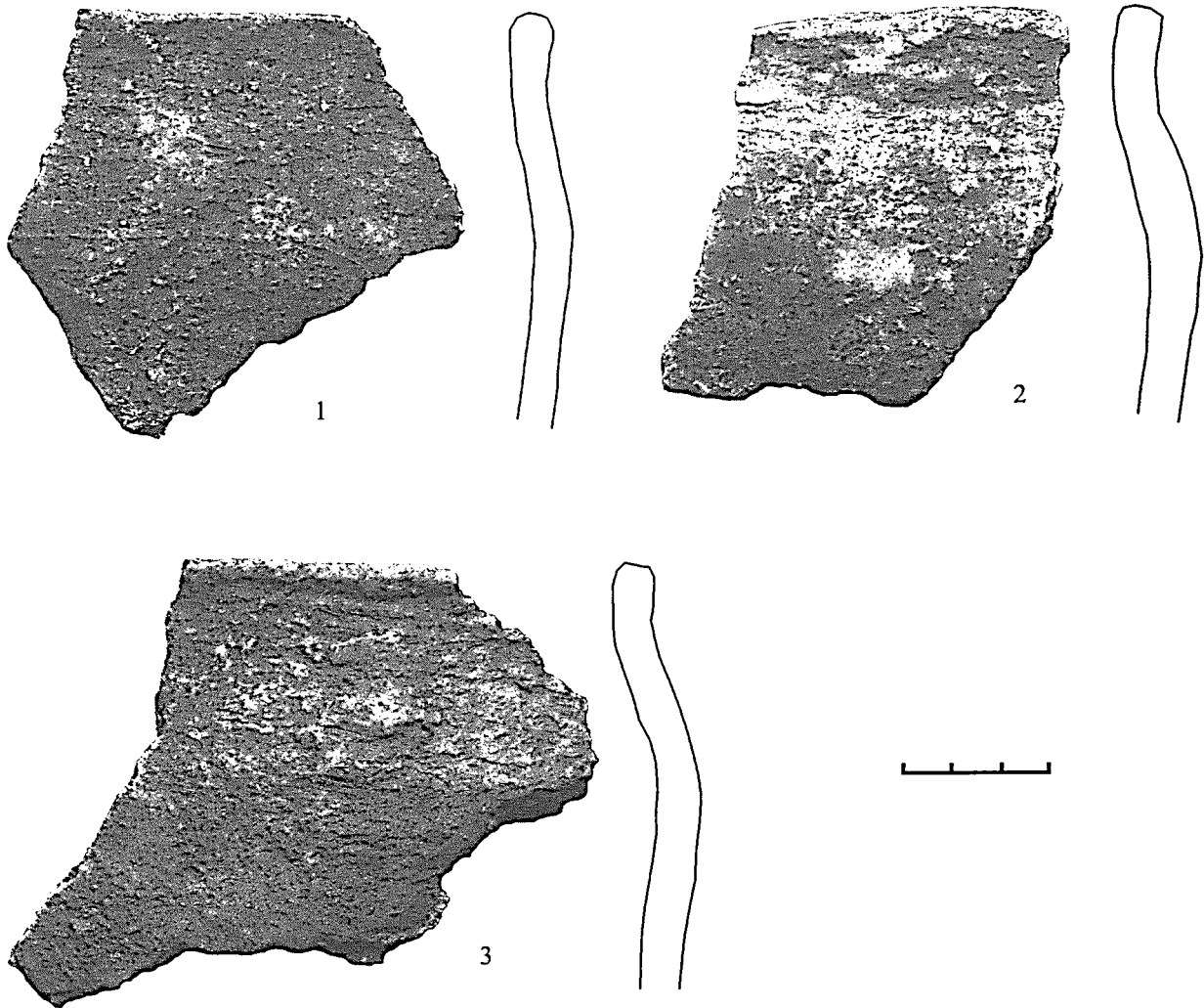
mams būtina prielaida, kad archeologinis keramikos kompleksas (šukės, randamos archeologinių tyrimų metu) yra tiesioginis „gyvo“ keramikos komplekso (vienu metu vienoje gyvenvietėje/sodyboje egzistavusio puodų rinkinio) atspindys. Tačiau gerai žinoma, kad archeologinio ir „gyvo“ keramikos komplekso kiekybinė sudėtis gali skirtis labai ryškiai. Šį skirtumą lemia daugelis priežasčių, tokių, kaip, pavyzdžiui, nevienoda įvairių keramikos grupių funkcija, skirtingi naudojimo mastai bei indų dužimo dažnumas, tyrinėtoms vietoms apgyvendinimo laikotarpis, intensyvumas bei funkcinė paskirtis ir daugelis kitų faktorių (Orton, 1982; Chase, 1985; Mills, 1989; Orton, Tyers, 1992).

Vietoj procentinio skirtingų keramikos grupių kiekio skaičiavimo šiame darbe keramikos kompleksas aprašomas jame esančius tipus skirstant į pagrindinius bei papildomus. Pagrindiniam tipui priskirtinos šukės aiškiai vyrauja tam tikrame komplekse, tuo tarpu papildomų tipų šukės sudaro tik nedidelę dalį. Jų kiekio skirtumas yra ne tiek kiekybinis, kiek kokybinis – jis aiškiai pastebimas ir be statistinių skaičiavimų. Vienu metu keramikos komplekse egzistavo tik vienos rūšies pagrindinio tipo bei kelių rūšių papildomų tipų keramika. I tūkst. po Kr. Rytų Lietuvoje kaip pagrindiniai keramikos tipai egzistavo šios rūšys – brūkšniuotoji briauninės formos keramika, ankstyvoji grublėtoji, vėlyvoji grublėtoji, lygiu paviršiumi S formos kakliukais bei galbūt apžiesta ir žiesta keramika. Kartu su šiais pagrindiniais tipais, kurie laikui bėgant keitė vienas kitą, egzistavo ir papildomi – tai keramika gludintu, lygiu, gnaibytu paviršiumi. Atsižvelgiant į tai, grynų ir nesumaišytu keramikos kompleksu galima laikyti tuos, kuriuose yra tik vieno kurio nors iš pagrindinių tipų šukių, tuo tarpu papildomų tipų egzistavimas ir kiekis komplekso grynumui įtakos neturi (nebent tai kitam laikotarpiui priklausančio papildomo tipo šukės). Beje, toks pagrindinių ir papildomų tipų išskyrimas padarytas atsižvelgiant būtent į analizuojamos kultūros ke-

ramikos kompleksų sudėtį ir kitur greičiausiai nebus tinkamas.

Ankstyviausia grublėtąja keramika Lietuvoje laikoma kruopėtoji, iš kurios kildinama vėlesnė stambiai grublėta keramika. Ankstyviausia kruopėtoji keramika datuojama I tūkst. pr. Kr. antrąja puse. Tai kapų keramika – urnos iš Paveisininkų bei Ėgliškių (Grigalavičienė, 1995, p. 224). Kalbant apie Rytų Lietuvą, kruopėtoji keramika minima iš Sokiškių bei Aukštadvario piliakalnių ir datuojama I tūkst. pr. Kr. antrąja puse bei I tūkst. po Kr. pradžia (Danilaitė, 1967; Grigalavičienė, 1995, p. 225). Šiuo metu galima teigti, kad tas pats kruopėtas puodo paviršius iš tikrųjų yra būdingas dviem skirtingu metu gamintoms keramikos rūšims. Didžioji dalis Rytų Lietuvoje aptiktos kruopėtosios keramikos priklauso vėlyvosios grublėtosios keramikos stiliui. Ankstyvajai kruopėtajai keramikai galima priskirti tik kelias šukes iš Aukuro kalno Kernavėje, Bačkininkėlių piliakalnio papėdės gyvenvietės bei galbūt Aukštadvario piliakalnio (8 pav.). Visa kita kruopėtoji keramika iš analizuotų Rytų Lietuvos paminklų greičiausiai yra vėlyvesnė. Abiejų kruopėtosios keramikos rūšių grublėtumas beveik nesiskiria, pagrindinis skirtumas – kakliukas, kuris vėlyvesnės kruopėtosios keramikos yra tiesus, o ankstyvosios – kaip ir brūkšniuotosios – briauninis. Ankstyvoji kruopėtoji keramika Rytų Lietuvoje gali būti vertinama tik kaip papildomas keramikos tipas, naudotas kartu su brūkšniuotąja. Jos rasta per mažai, kad būtų galima daryti platesnes išvadas, tačiau greičiausiai ji turėtų būti datuojama erų sandūra bei pirmaisiais amžiais po Kristaus, kaip ir briauninės formos brūkšniuotoji keramika.

Šiame darbe išskirtas ankstyvosios grublėtosios keramikos stilius – ankstyviausia grublėtoji keramika Rytų Lietuvoje, naudota kaip pagrindinis tipas. Šis stilius pakeitė iki tol čia egzistavusią brūkšniuotąją keramiką. Tradiciškai iki šiol dar dažnai laikomasi nuomonės, kad brūkšniuotoji keramika neišnyko tik atsiradus grublėtajai, bet bu-

8 pav. Ankstyvoji (?) kruopėtoji keramika iš Bačkininkėlių piliakalnio papėdės gyvenvietės (Prienų r., LNM). *Autoriaus nuotr.*

vo naudojama lygiagrečiai su ja iki pat V a. Šiuo metu jau yra pakankamai duomenų, kad tokį teiginį galima būtų paneigti. Grublėtoji keramika brūkšniuotąją keitė gyventojams jau išsikėlus iš piliakalnių į papėdės gyvenvietes, todėl dažnai čia kartu aptinkama ir brūkšniuotosios, ir ankstyvosios grublėtosios keramikos. Būtent tai ir davė pagrindą dar XX a. 7 dešimtmetyje iškeltai hipotezei, kad brūkšniuotoji ir grublėtoji keramika kurį laiką egzistavo kartu (Danilaitė, 1967). Buvo remiamasi tuo metu tyrinėtų Nemuno vidurupio srities – Žiegzdrių, Migonių, Bačkininkėlių piliakalnių pa-

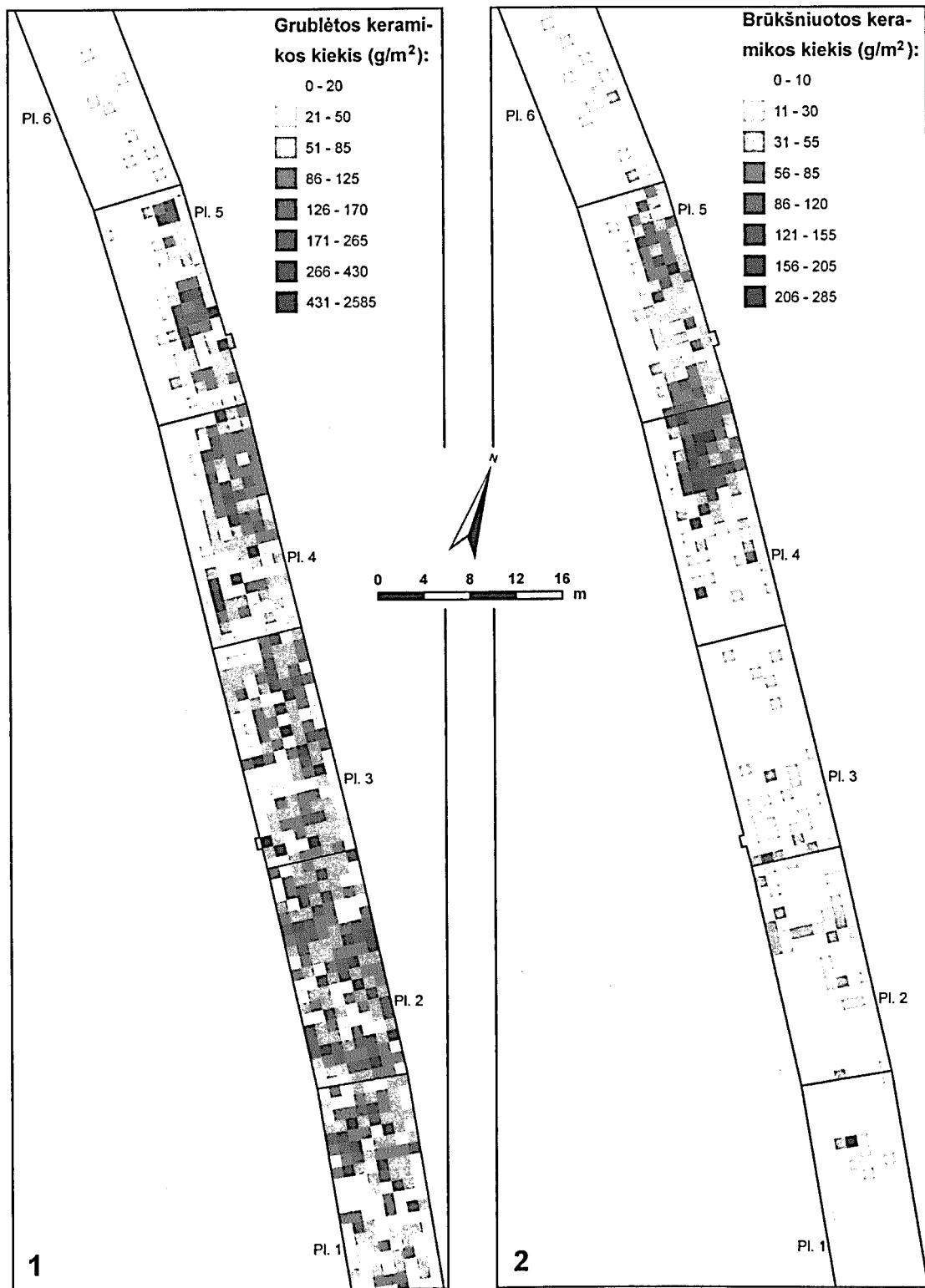
pėdžių gyvenviečių medžiaga. Būdingas šių dviejų keramikos rūšių koegzistavimo bruožas – kiekybinio jų santykio kitimas, palaipsniui vis daugiau naudojant grublėtosios ir vis mažiau brūkšniuotosios keramikos. Šis palaipsnis kitimas grindžiamas gyvenviečių kultūrinių sluoksnių stratigrafija – kuo gilesnis horizontas, tuo santykinai daugiau brūkšniuotosios ir mažiau grublėtosios keramikos šukių (Danilaitė, 1967, p. 41–43). Abejonių dėl tokių teiginių kelia jau vien tik tuometinė kasinėjimų metodika – kasinėjant nuimami horizontalūs, 10–20 cm storio sluoksneliai, kurie ir sutampa su

išskirtais horizontais. Jei reljefas nelygus, vadinasi, viename perkasos gale kasamas kultūrinio sluoksnio viršus, kitame tuo pačiu metu jau jo apačia, o radiniai surenkami kartu. Iš ataskaitų ir brėžinių matyti, kad taip buvo kasinėjama tiek Migonyse, tiek Bačkininkėliuose, Aukštadvaryje ir kitur, todėl minėti keramikos grupių kiekio kitimo skaičiavimai yra beprasmiški. Kitas dalykas, kurį pastebi E. Grigalavičienė, yra tai, kad keramikos kiekis labai nevienodas skirtingose vietose kastuose plotuose (ten pat). Pavyzdžiui, Bačkininkėlių piliakalnio papėdės gyvenvietėje kai kuriuose plotuose aptikta ir brūkšniuotosios, ir grublėtosios keramikos, o kituose – tik grublėtosios. Tai daug reikšmingesnis faktas, rodantis skirtingą šių keramikos rūšių pasiskirstymą kultūriniame sluoksnyje. Panašus reiškinys pastebėtas ir pastaraisiais metais tyrinėtoje gyvenvietėje Pajautos slėnyje Kernavėje, kur brūkšniuotoji keramika koncentravosi tik nedideliame, apie 30 m skersmens plote, tuo tarpu grublėtoji keramika išplitusi visoje gyvenvietėje (Luchtanas, 2005) (9 pav.). Jei šios keramikos grupės būtų naudotos kartu, jų pasiskirstymas kultūriniame sluoksnyje taip pat būtų vienodas arba labai panašus. Skirtingas pasiskirstymas rodo, kad nors jos randamos tame pačiame kultūriniame sluoksnyje, jos į tą sluoksnį pateko atskirai.

Dar vienas argumentas, patvirtinantis teiginį, kad keramika pasikeitė per pakankamai trumpą laiką, yra tai, jog egzistuoja ir pakankamai ankstyvi keramikos kompleksai, kuriuose jau visiškai nebėra brūkšniuotosios keramikos. Ankstyvosios grublėtosios keramikos kompleksai be brūkšniuotosios aptikti Guogų–Piliunos, Aukštadvario, Kernavės, Bačkininkėlių, Grabijolų, Karmazių gyvenvietėse ar atskirose jų dalyse. Keramikos pasikeitimas gali būti datuojamas pagal vėlyviausius radinius grynuose brūkšniuotosios keramikos kompleksuose ir ankstyviausius grublėtosios keramikos kompleksuose. Kartu su brūkšniuotosios keramikos kompleksais tiek piliakalniuose, tiek jų papėdėse ir atvirose gyvenvietėse aptinkami radi-

niai datuojami ne vėliau kaip II a. arba B₂/C₁ periodu – tai Faustinos Augustos moneta iš Narkūnų piliakalnio (Лухтанас, 2001, p. 24), plokštelinis antsmilkinis iš Nemenčinės piliakalnio ir tokio pat dirbinio liejimo forma iš Aukuro kalno piliakalnio Kernavėje (ten pat), smeigtukai cilindrine galvute iš Aukštadvario bei Bradeliškių piliakalnių (Juga, 2003), pusbėnelio formos pakabutis iš Pilviškių gyvenvietės (Vaitkevičius, Dapkevičius, 2002), I grupės statinėlinis smeigtukas, A128 tipo segė bei geležinis pentinas iš Semeniškių 2-osios gyvenvietės Kernavėje (Vengalis, 2006; plg. Ginalska, 1991, p. 59–61; Machajewski, 1998, p. 191–192). Ankstyviausi dirbiniai, be abejo, sietini su grublėtąja keramika Rytų Lietuvoje – 4 geležinės lankinės segės palenka kojele, sidabrinis Marko Aurelijaus denaras, stiklinės taurės šukė rasti gyvenvietėse Pajautos slėnyje Kernavėje, ažuūrinis rato formos pakabutis su ataugėlėmis iš Aukštadvario papėdės gyvenvietės ir kiti – gali būti datuojami jau III a. pradžia (Лухтанас, 2001, p. 26). Taigi keramikos pasikeitimas iš brūkšniuotosios į grublėtąją Rytų Lietuvoje vyko II a. pabaigoje–III a. pradžioje ir tai buvo pakankamai greitas procesas, vargu ar galėjęs tęstis ilgiau nei vienos dviejų kartų gyvenimo laikotarpį.

Panašiai tikriausiai vyko ir ankstyvosios grublėtosios keramikos pasikeitimas į vėlyvąją. Neaišku, ar skirtingi keramikos požymiai – puodų forma, grublėtumas keitėsi tuo pačiu, ar kiek skirtingu metu, bet greičiausiai didelis laiko tarpas šių pokyčių skirti neturėjo. Pavyzdžiui, Užubalių gyvenvietėje aptikta keramikos ankstyvajam stiliui būdingu grublėtumu, bet tiesiais puodų kakleliais, taip pat, kaip ir vėlyvajam stiliui būdingu grublėtumu, bet briauninės formos ir su brūkšniavimo žymėmis. Tačiau tokių atvejų pasitaiko gana retai, tai labiau išimtys, todėl reikia manyti, kad visi požymiai keitėsi panašiu laikotarpiu. Vėlyviausi radiniai, susiję su ankstyvuju grublėtosios keramikos stiliumi, kol kas žinomi tik keli – tai žiedinis antsmilkinis iš Migonių piliakalnio (Volkaitė-Kulikauskienė,

9 pav. Brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos pasiskirstymas papėdės gyvenvietėje Pajautos slėnyje Kernavėje (gramais kvadratiniam metre). 2003 metų tyrimai. Autoriaus brėž.

1958, 19 pav.) bei pasaginė emaliuota segė iš Bakšių gyvenvietės (Steponaitis, 1998). Šie dirbiniai datuojami C_3 –D periodais (Michelbertas, 1986, p. 86, 155). Tuo tarpu vėlyvojo grublėtosios keramikos stiliaus pradžia gali būti siejama su tautų kraustymosi laikotarpio gaisrų sluoksniais Aukštadvario bei Kernavės Aukuro kalno piliakalniuose. Ankstyviausi radiniai – tribriauniai strėlių antgaliai iš Aukštadvario piliakalnio, Aukuro kalno piliakalnio ir gyvenvietės Pajautos slėnyje Kernavėje, Radžiūnų piliakalnio papėdės gyvenvietės, taip pat žiedinis antsmilkinis su sraigine įvija iš Aukštadvario papėdės gyvenvietės gali būti datuojami jau D periodu (Michelbertas, 1986, p. 86; Bitner-Wróblewska, Kontny, 2006). Taigi remiantis kol kas negausiais radiniais galima teigti, kad vėlyvasis grublėtosios keramikos stilius ankstyvąjį pakeitė maždaug D periode, t.y. IV a. antrojoje pusėje–V a. pirmojoje pusėje.

Matome, kad ankstyvasis grublėtosios keramikos stilius egzistavo apie 200 metų. Šis faktas tam tikra prasme gali būti svarbus ir sprendžiant etninius klausimus. Kaip minėta, ankstyvoji kruopėtoji keramika I tūkst. po Kr. pirmaisiais amžiais Rytų Lietuvoje egzistavo tik labai fragmentiškai, taigi vargu ar ji galėjo turėti lemiamą reikšmę grublėtosios keramikos genezei šiame regione, kaip teigiama ankstesniuose darbuose (Дайгудис, 1966; Danilaitė, 1967). Atsižvelgiant į ankstyvosios grublėtosios keramikos bruožus, kur kas labiau tikėtina jos kilmė – vietinės brūkšniuotosios bei iš pietvakarinių kaimynų teritorijų atneštos grublėtosios keramikos gamybos tradicijų samplaika. Todėl keramikos duomenys, atrodo, taip pat patvirtina pastaruoju metu vis labiau įsigalinčią teoriją apie vakarietišką Rytų Lietuvos pilkapių kultūros kilmę (Zabiela, 1995, p. 47–48; Лухтанас, 2001; Bliujienė, 2006, p. 123). Greitas ankstyvojo grublėtosios keramikos stiliaus įsigalėjimas rodo stiprią grublėtosios keramikos tradicijų nešėjų įtaką, tačiau ilga, apie 200 metų jo trukmė verčia atkreipti dėmesį ir į brūkšniuoto-

sios keramikos tradicijų nenutrūkstamumą bei reikšmingą substratinės kultūros įtaką naujai besiformuojančioje kultūroje.

Sudėtingiausia yra datuoti vėlyvosios grublėtosios keramikos išnykimą Rytų Lietuvoje. Vėlyviausia grublėtąja keramika greičiausiai galima laikyti keramiką iš tokių paminklų kaip Kernavės, Krūminių, Mažulonių papėdės gyvenvietės, Kaukų, Bradeliškių piliakalnių. Šiuose paminkluose ji aptikta kartu su lipdytine keramika lygiu paviršiumi, pūstais šonais bei atlenktais S formos pakraščeliais. Ši keramika skiriasi nuo ankstesnės lygiu paviršiumi tiesiomis sienelėmis ir pakraščeliais, kuri kaip papildomas tipas naudota kartu su grublėtąja. Įdomu, kad kaip tik minėtuose paminkluose aptikta daugiausia kruopėtosios keramikos. Taigi galima daryti prielaidą, kad keramika kruopėtu paviršiumi yra kiek vėlyvesnė už stambiai grublėtą, tačiau tvirtesniai šio teiginio pagrindimui duomenų kol kas trūksta. Grublėtosios keramikos išnykimo laikui patikslinti reikalingas objektas, kuriame būtų vėlyvosios grublėtosios keramikos, tačiau nebūtų keramikos lygiu paviršiumi bei būtų aptikta geriau datuojamų radinių. Dabar Rytų Lietuvoje tokiu objektu galima laikyti tik Aukštadvario piliakalnio papėdės gyvenvietę, tačiau joje neaptikta radinių, leidžiančių tvirtai teigti, kad ji gali būti datuojama vėliau nei VI a. pabaiga. Todėl kol kas grublėtosios keramikos išnykimo datavimo klausimas lieka atviras, galima tik spėti, kad tai turėjo įvykti maždaug VII–VIII, mažiau tikėtina IX a.

IŠVADOS

1. Rytų Lietuvoje galima išskirti 2 grublėtosios keramikos stilius – ankstyvąjį ir vėlyvąjį.
2. Grublėtoji keramika Rytų Lietuvoje susiformavo susiliejus vietinės brūkšniuotosios keramikos gaminimo tradicijoms su iš pietvakarinių kaimynų atneštomis grublėtosios keramikos tradicijomis. Keramikos pasikeitimas buvo greitas

procesas ir brūkšniuotoji keramika neegzistavo kartu su grublėtąja ilgą laiką.

3. Ankstyvajam grublėtosioms keramikos stiliui būdinga briauninė puodo forma, grublėtumas iš skystos molio masės ir brūkšniavimo žymės po grublėtumo sluoksniu. Šis stilius turėtų būti datuojamas nuo III a. pradžios iki IV–V a. sandūros.

4. Vėlyvajam grublėtosioms keramikos stiliui būdingi tiesūs puodo kakleliai ir grublėtumas iš sausos susmulkintos molio masės. Šis stilius gali būti datuojamas nuo IV–V a. sandūros iki VII–VIII a.

5. Rytų Lietuvos pilkapių kultūros gyvenviečių keramika gana ryškiai skiriasi nuo kaimyninių kultūrų, todėl tokia klasifikacija ir chronologija be papildomos analizės negali būti taikoma kitur.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Arnold D. E.**, 2000 – Does the Standardization of Ceramic Pastes Really Mean Specialization? // *Journal of Archaeological Method and Theory*, 2000. Vol. 7, No. 4, p. 333–375.
- Bitner-Wróblewska A.**, 1998 – Suwalszczyzna w okresie wędrowek ludów // *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*. Białystok, 1998, p. 305–318.
- Bitner-Wróblewska A., Kontny B.**, 2006 – Controversy about three-leaf arrowheads from Lithuania // *AL*. Vilnius, 2006. T. 7, p. 104–122.
- Bliujienė A.**, 2006 – Watershed between Eastern and Western Lithuania during the Early and Late Migration Period // *AL*. Vilnius, 2006. T. 7, p. 123–143.
- Brazaitis Dž.**, 2002 – Narviškos keramikos stiliai Rytų Lietuvoje // *LA*. Vilnius, 2002. T. 23, p. 51–72.
- Chase P. G.**, 1985 – Whole Vessels and Sherds: An Experimental Investigation of Their Quantitative Relationships // *Journal of Field Archaeology*, 1985. Vol. 12, No. 2, p. 213–218.
- Danilaitė E.**, 1967 – Brūkšniuotosios keramikos išnykimo Lietuvoje klausimu // *MAD'A*. Vilnius, 1967, 1(23), p. 35–50.
- Gibson A. M., Woods A.**, 1997 – Prehistoric Pottery for the Archaeologist. London, 1997.
- Ginalski K.**, 1991 – Ostrogi kabląkowe kultury Przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna // *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 1991. Vol. 38, p. 53–84.
- Grigalavičienė E.**, 1995 – Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1995.
- Henrickson E. F., McDonald M. M.**, 1983 – Ceramic Form and Function: An Ethnographic Search and an Archaeological Application // *American Anthropologist*, 1983. Vol. 85, No. 3, p. 630–643.
- Hoffmann M. J.**, 1998 – Ceramika z obszaru południowo – wschodniego pobrzeża Bałtyku w I tysiącleciu p.n.e. – próba typologii i periodyzacji // *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*. Białystok, 1998, p. 11–38.
- Juga A.**, 2003 – Rollenkopfnadeln des Typs Beckmann A im westbaltischen Kulturkreis // *AL*. Vilnius, 2003. T. 4, p. 63–81.
- Karczewska M.**, 2004 – Klasyfikacja naczyń ceramicznych z osady kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich // *Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje*. Białystok, 2004, p. 37–67.
- Kulikauskas P.**, 1982 – Užnemunės piliakalniai. Vilnius, 1982.
- LAA**, 1975 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1975. T. 2.
- Lavento M.**, 2001 – Textile Ceramics in Finland and on the Karelian Isthmus. Helsinki, 2001.
- Luchtanas A.**, 2005 – Gyvenviečių tyrinėjimai Kernavėje, Pajautos slėnyje // *ATL 2003 metais*. Vilnius, 2005, p. 43–45.
- Machajewski H.**, 1998 – Die Fibeln der Gruppe V, Serie 8, im östlichen Teil Mitteleuropas // *Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg* 5. 1998, p. 187–196.
- Michelbertas M.**, 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.
- Mills B. J.**, 1989 – Integrating Functional Analyses of Vessels and Sherds through Models of Ceramic Assemblage Formation // *World Archaeology*, 1989. Vol. 21, No. 1, p. 133–147.
- Okulicz J.**, 1973 – Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e. Wrocław – Warszawa–Kraków, 1973.
- Orton C.**, 1982 – Computer Simulation Experiments to Assess the Performance of Measures of Quantity of Pottery // *World Archaeology*, 1982. Vol. 14, No. 1, p. 1–20.
- Orton C., Tyers P.**, 1992 – Studying pottery at the level of the assemblage: the pie-slice computer package // *Archaeologia Polona*. Warsaw, 1992. Vol. 30, p. 39–52.

- Salatkienė B.**, 2006 – The Reconstruction of Wells and Lime Bark Buckets from Lieporiai 1 Settlement // *Archaeologia Baltica*. Klaipėda, 2006. T. 6, p. 174–189.
- Schiffer M. B., Skibo J. M., Boelke T. C., Neupert M. A. and Aronson M.**, 1994 – New Perspectives on Experimental Archaeology: Surface Treatments and Thermal Response of the Clay Cooking Pot // *American Antiquity*, 1994. Vol. 59, No. 2, p. 197–217.
- Skibo J. M.**, 1992 – Ethnoarchaeology, Experimental Archaeology and Inference Building in Ceramic Research // *Archaeologia Polona*. Warsaw, 1992. Vol. 30, p. 27–38.
- Steponaitis V.**, 1998 – Bakšių senovės gyvenvietės tyrinėjimai 1996 metais // *ATL 1996–1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 103–106.
- Tautavičius A.**, 1966 – Lietuvių ir jotvingių genčių gyventų plotų ribų klausimu // *MAD'A*. Vilnius, 1966. T. 2, p. 161–182.
- Tautavičius A.**, 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1996.
- Vaitkevičius V., Dapkevičius V.**, 2002 – Pilviškių senovės gyvenvietė // *ATL 2000 metais*. Vilnius, 2002, p. 44–46.
- Vasks A.**, 1996 – Apmestās keramikas izplatība Latvijā // *Archeologija un etnogrāfija*. Rīga, 1996. T. 18, p. 147–154.
- Vengalis R.**, 2006 – Semeniškių 2-oji neįtvirtinta gyvenvietė // *ATL 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 58–61.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1958 – Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai // *Iš lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, 1958. T. 1, p. 44–64.
- Zabiela G.**, 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.
- Zabiela G.**, 2005 – Piliakalnių papėdžių gyvenvietės: tyrinėjimų problematika Lietuvoje // *LA*. Vilnius, 2005. T. 27, p. 85–104.
- Бобринский А. А.**, 1978 – Гончарство восточной Европы. Москва, 1978.
- Васкс А. В.**, 1991 – Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии. Рига, 1991.
- Волкайте-Куликаускаене Р.**, 1985 – О северной границе ятвягов // *Проблемы этнической истории балтов*. Рига, 1985. с. 49–51.
- Даугудис В. В.**, 1966 – Некоторые данные о происхождении и хронологии шероховатой керамики в Литве // *MAD'A*. Vilnius, 1966, 3(22), p. 55–66.
- Лухтанас А.**, 2001 – К вопросу об исчезновении культуры штрихованной керамики в бассейне Нерис (городища и селища в Кярнаве) // *AL*. Vilnius, 2001. T. 2, с. 22–28.
- Медведев А. М.**, 1998 – Влияние западных балтов на население культуры штрихованной керамики (по материалам керамики) // *Ceramika zachodniobaltyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*. Białystok, 1998, p. 81–85.
- Седов В. В.**, 1964 – Курганы ятвягов // *Советская археология*. Москва, 1964. T. 4, с. 36–51.

SANTRUMPOS

- AL – *Archaeologia Lituana*
 ATL – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*
 KAIRM – *Kernavės archeologijos ir istorijos rezervatinis muziejus*
 LA – *Lietuvos archeologija*
 LNM – *Lietuvos nacionalinis muziejus*
 MAD'A – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, serija A*

RUSTICATED POTTERY IN THE EASTERN LITHUANIA

Rokas Vengalis

Summary

Pottery is considered as the main chronological indicator of the cultural layers of settlements and hill-forts. However, rusticated pottery – the main type of pottery in Lithuania in the 1st millennium AD – is still waiting for the investigations. There is no definite typology and chronology of this pottery in Lithuania. This article is intended to fill this gap at least partly. In order to avoid regional differentiation, pottery from the single cultural region – the territory of the East Lithuanian Barrow culture – is examined here. Whereas there is no clear southwestern border of this culture, in the first stage of analysis, pottery from whole Užnemunė was observed too. Material from 30 separate sites has been analyzed over all, but 7 of them (all from Užnemunė) were neglected later as belonging to different cultural tradition (Table 1) (Fig. 1, 3).

Two main styles of rusticated pottery in the Eastern Lithuania were distinguished in this study.

The essential attributes of the early rusticated pottery style (Fig. 5) are straight pot walls and ridged necks. The roughness is made of liquid paste without temper and hammered with special tool. Hatches are often visible on the inner surface and under the layer of roughness on the outer surface. This pottery style is best known from Kernavė, Bakšiai, Migonys, Bačkininkėliai, Guogai-Piliuona. In Aukštadvaris, Dovainonys, Grabijolai, Karmazinai, Lavoriškės, Lavoriškės, Žiegdriai and other sites this pottery is found in lesser quantities. The early rusticated pottery is known almost entirely from the foot settlements and open settlements, but not from the hill-forts in the Eastern Lithuania.

Pots with the straight walls and straight necks are characteristic for the late rusticated pottery style (Fig. 6, 7). There are no traces of hatching neither on outer nor inner surface. The roughness is made of the dried and crumbed paste, usually without temper, only in some cases mixed with sand or fine-grinded granite. The coarse roughness usually predominates (Fig. 6), but there are some objects, where such pottery coexists with fine-rusticated pottery (Fig. 7). It can be presupposed, that rusticated pottery with fine and coarse roughness can be distinguished into separate styles, but there is too little evidence to proof this presumption

yet. The most sizeable collections of the late rusticated pottery style in the Eastern Lithuania are known from Aukštadvaris, Kernavė, Krūminiai, Karmazinai, Kaukai and Norkūnai sites. Collections from Mažulonys, Bradeliškės, Dubičiai, Lavoriškės, Liškiava, Radžiūnai, Sokiškiai are quite important as well. Unlike the early rusticated pottery style, late rusticated pottery is common not only in open settlements but in hill-forts also.

The earliest rusticated pottery in Lithuania traditionally is considered fine-rusticated pottery. Pottery with coarse roughness is treated as the result of evolution of former. Considering situation in the Eastern Lithuania, fine-rusticated pottery is mentioned from Aukštadvaris and Sokiškiai hill-forts and is dated to the second half of the 1st millennium BC and the very beginning of the 1st millennium AD. Now it is evident that pottery with similar fine roughness belongs to two separate pottery styles. The vast majority of such pottery in the Eastern Lithuania belongs to the late rusticated pottery style. Only few potsherds from Aukuro kalnas hill-fort in Kernavė, Aukštadvaris hill-fort and Bačkininkėliai foot settlement can be attributed to the early variant of fine-rusticated pottery (Fig. 8). All the rest of fine-rusticated pottery in the Eastern Lithuania most probably should be recognized as the late rusticated pottery style. The roughness of both mentioned pottery kinds is similar; the main difference is the form of the pot's neck. The straight neck is typical for the pots of late fine-rusticated pottery and ridged neck – for the early fine-rusticated pottery.

Regarding the lack of the early fine-rusticated pottery in the Eastern Lithuania, it can be stated, that the origins of the early rusticated pottery style should be associated not with fine-rusticated pottery, but with the confluence of two different traditions of pottery making. One of these traditions is indigenous brushed pottery, and other – rusticated pottery, brought by the Southwestern neighbours of the East Lithuanian barrow culture. The transformation of pottery making traditions was not very long process, as it is usually pictured in archaeological literature. It lasted relatively short period of time, probably not longer than lifespan of two-three generations. There is no artefacts dated

later than B₂/C₁ period found together with brushed pottery complexes in the Eastern Lithuanian hill-forts and settlements. The latest finds found together with brushed pottery are sestertius of Faustina Augusta from Narkūnai hill-fort, spiral-disc from Nemenčinė hill-fort and the casting mould of the similar ornament from Aukuro kalnas hill-fort in Kernavė, pins with cylindrical heads from Aukštadvaris and Bradeliškės hill-forts, half-moon shaped pendant from Pilviškės open settlement, pin with barrel-shaped head, A128 fibula, spur from Semeniškės II open settlement in Kernavė. The earliest finds which can undoubtedly be associated with the rusticated pottery are iron crossbow brooches with the bent foot, denarius of Marcus Aurelius, piece of glass beaker, all found in Kernavė settlements, round openwork pendant from Aukštadvaris foot settlement, and other which can be dated back to the beginning of the 3rd century. Consequently, the transition from the brushed to the rusticated pottery can be dated to the end of the 2nd and the beginning of the 3rd centuries.

There are only few artefacts, which can be associated with the ending date of the existence of the early rusticated pottery style – ring-shaped temple ornament from Migonys hill-fort and enamelled penannular fibula from Bakšiai open settlement. These ornaments are usually dated to C₃-D periods. The earliest evidences of the late rusticated pottery style can be correlated with the traces of big fires in the cultural layers of Aukštadvaris and Kernavė hill-forts. The earliest finds are triangular arrowheads from Aukštadvaris, Kernavė and Radžiūnai hillforts and foot settlements and ring-shaped temple ornament from Aukštadvaris foot settlement, they are dated to D period. Thus, according these yet sparse evidences, it can be stated that the late rusticated pottery style replaced the early style somewhere in D period – the 2nd half of the 4th and the first half of the 5th centuries.

The most complicated remains the final date of the rusticated pottery in the Eastern Lithuania. The pottery from Kernavė, Krūminiai, Mažulonys foot settlements, Kaukai, Bradeliškės hill-forts seems to be the latest rusticated pottery in the Eastern Lithuania – here this type of pottery is found alongside with pottery with smooth surface, rounded walls and bended outside necks. There is no finds, undoubtedly dating the rusticated pottery in the Eastern Lithuania later than the

end of the 6th century, yet. The disappearance of this pottery hypothetically can be dated to the 7th-8th, possibly even 9th centuries.

So, pottery is perfectly suitable for the dating of the cultural layers of settlements and hill-forts. Pottery is useful for setting up chronology of practically every excavated settlement with cultural layer, even without well-dated individual finds. The precision of dating – approximately two hundred years – is quite sufficient, considering that most of settlements are dated with five hundred – one thousand years precision till now. Moreover, this precision can be expected to even more exact after future investigations.

LIST OF TABLE

Table 1. Rusticated pottery analysed in the study

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Sites mentioned in the article (numeration according to Table 1).

Fig. 2. Fragments of the fine-rusticated pot with ornamented bottom from Aukštadvaris hill-fort (Trakai district, LNM).

Fig. 3. The distribution of separate pottery styles: 1 – East Lithuanian, 2 – Užnemunė, 3 – East Lithuanian with slight influence from Užnemunė.

Fig. 4. The rusticated pottery typical for Užnemunė, from Kunigiškiai hill-fort (Vilkaviškis district, LNM).

Fig. 5. Examples of the early rusticated pottery style: 1, 2 – Migonys foot settlement (Kaišiadorys district, LNM), 3 – Bačkininkėliai foot settlement (Prienui district, LNM), 4-6 – Kernavė foot settlement (Širvintos district, KAIRM).

Fig. 6. Examples of the late rusticated pottery style. Pottery with coarse roughness: 1, 2, 5 – Aukštadvaris foot settlement (Trakai district, LNM), 3, 4 – Kernavė foot settlement (Širvintos district, KAIRM), 6 – Kaukai hill-fort (Alytus district, LNM).

Fig. 7. Examples of the late rusticated pottery style. Pottery with fine roughness from Kernavė foot settlement (Širvintos district, KAIRM).

Fig. 8. Early (?) fine-rusticated pottery from Bačkininkėliai foot settlement (Prienui district, LNM).

Fig. 9. Spatial distribution of the brushed and rusticated pottery in Kernavė foot settlement (area excavated in 2003).